

[0570] DE DIDAKTYK FAN IT FRYSK YN IT FUORTSET UNDERWIIS

YSF-KONFERINSJE 1980

YNHALD

GEART DE VRIES, Foaropwurdsje	29
JAN GRIFFIOEN, Inkelde oantekens oer fuortset ûnderwiis	30
Stellingen by de lêzing fan Jan Griffioen	34
Diskusje oer de lêzing fan Jan Griffioen	35
PIETER BREUKER, Frysk yn it fuortset ûnderwiis: noch in lange en swiere wei	38
Stellingen by de lêzing fan Pieter Breuker	64
Diskusje oer de lêzing fan Pieter Breuker	65
Foarumdiskusje	68
List fan dielnimmers YSF-Konferinsje 1980 oer didaktyk	75

FOAROPWURDSJE

De stúdzje-konferinsje fan de Ynteruniversitaire Stúdzjerie Frysk op 26 april 1980 hat har dwaande hâlden mei didaktyske problemen yn ferbân mei it Frysk yn it fuortset ûnderwiis. Dit nûmer fan *Us Wurk* wol in ferslach jaan fan wat der dy saterdeis yn Ljouwert op it aljemint kommen is. De lêzingen dy't de moarns hâlden binne troch Jan Griffioen en Pieter Breuker en in ferslach fan it petear nei oanlieding fan dy lêzingen binne opnommen. Fierders is der in ferslach fan 'e foarumdiskusje fan de middeis doe't mear de praktyske swierrichheden en mooglikheden fan it Frysk yn it fuortset ûnderwiis oan 'e oarder kaam binne.

Waard fan eardere Y.S.F.-konferinsjes it ferslach fersoarge en ferspraat troch de stúdzjerjochting Frysk oan de V.U. yn Amsterdam, dizze kear ferskynt it dus yn it tydskrift fan it Frysk Ynstitút yn Grins. Lit ús hoopje dat it mei elkoar oparbeidzjen op it mêd fan de ynteruniversitaire frisistyk net by dizze iene kear bliuwt.

Foar de Y.S.F.:

Geart de Vries

INKELDE OANTEKENS OER FUORTSET MEMMETAALUNDERWIIS¹

Achte oanwêzigen,

Doe't ik dizze lêzing tarette, wist ik winliken net sa goed hoe't ik úteinsette moast. Soe ik begjinne moatte mei my skjin te praten foar myn Frysk dat net mear is as oerset Hollânsk en mei in ôfgryslík aksint sprutsen wurdt? Of soe ik earst mar ris oer myn senuwen begjinne, dy't my hast op it lûd slane, no't ik hjir samar yn in grutte kring fan folbloed Frisisten, standerttaalpraters tink, Frysk prate moat? Of soe ik it bêste begjinne kinne oer myn oanhef? Ik haw oan in protte minsken frege hoe't dy wêze moast neffens de regels fan it Fryske taalgebrûk. Dan bin ik wol fuortendaliks midden yn myn ûnderwerp. Der wiene minsken dy't seine dat ik úteinsette moast mei *Achte manlju en froulju*. Is dat wol goed tocht ik doe't ik it opskreau. Yn it Hollânsk soene de froulju foargean, mar as men heart fan *Bartele Boukje* of *Bouwe Syp*, kin men der net sa wis fan wêze en in bûtensteander kriget it gefoel, dat de emansipaasje fan de froulju oan de pragmatyske regels fan it Frysk foarbygien is. Of jildt hjir de hypothese fan Whorf? It is net te hoopjen foar de froulju. Noch wer letter die bliken dat it better wie om manlju en froulju op ien grutte heap fan oanwêzigen te smiten. Hoewol't *Achte manlju en froulju* dus net ferkeard is, is it blykber in pragmalinguistyske regel fan it Frysk en sprek de minsken yn de seal oan mei *Achte oanwêzigen* of *bywêzigen*. Hoe't it ek wêze mei, hjir sitte wy yn it hert fan it memmetaalûnderwiis: dêryn giet it om taalgebrûk, it brûken fan taal yn alliânsje mei oare minsken, oare taalbrûkers². Wêrom is dat sa? No, ik tink dat de funksje fan in taal is, dat de brûkers dêrmei kommunisearje kinne. Yn it ûnderwiis giet it derom dat de bern de taal op in sosiaal akseptabele en begryplike wize better brûken leare, dus dat se witte dat se yn Fryslân *Achte oanwêzigen* sizze moatte yn stee fan *Dames en hearen*. Koart sein giet it om de behearsking fan taalgebrûkregels, al of net eksplisyt makke.

Ik wol dêr wat foarbylden fan jaan. Jimme sille fernimme dat as ik aanst ophâld fan praten, fan sprekken mei ik yn dit gefal wol sizze, der grif immen wêze sil, dy't it wurd nimt om't er al of net mei rjocht mient oan bar te wêzen. Men soe sizze kinne, dat alle minsklike kommunikaasje neffens bar regele is. As men jin net oan dy regel hâldt, wurdt it ien grutte chaos. Mar der binne in soad bern dy't dat noch leare moatte. It twadde foarbyld. Ik bin yn de neiste omkriten fan Utert hikke en tein en dêr jout men by it kommen en by it fuortgean elkoar in tút as men net fan itselde slachte is. Myn Pariser freonen dogge it net foar minder as trije, mar yn Fryslân haw ik it gefoel dat sels fûstkjen noch oerdreaun is. Dat betsjut yn 'e praktyk dat ik my noch hieltiten net noflik fiel as

ik de taaldie *ôfskie nimmen* útfiere moat. No bin ik in net-Fries, mar ik soe my yntinke kinne dat soks ek spilet yn it Fryske memmetaalûnderwiis dêr't ek bern, foar wa't it Frysk in twadde of sels frjemde taal is, oan dielnimme. Noch in tred en lêste foarbyld. Ik sit hjir en fertel jimme wat oer it memmetaalûnderwiis. Mar dêr giet it net allinnich om. Ik wol ek mei jimme, Frisisten en oankommende Frisisten, om in beskate reden in relaasje oangean. Us kommunikaasje hat net allinnich in ynhâldsaspekt, der sit ek in relaasje- of betrekkingaspekt yn, lykas yn alle kommunikaasje. En soks moatte ús learlingen neffens my witte, bewust witte, en ûnderfine.

Der is noch in oare wichtige funksje fan taalgebrûk. Nyskes haw ik de klam lein op taal as in ynterpersonaal kommunikaasjemiddel, taal is lykwols ek in *yntrapersonaal* kommunikaasjemiddel, d.w.s. dat in minske net allinnich mei oaren, mar ek mei himsels praat. Noch wat kreker: yn it petear mei in oar praat men mei jinsels en mei dy oare. En ek as dy oare tafallich net oanwêzich is, dan beart men as wie der immen, dan hâldt men in 'dialogue intérieur'. Troch dat praten yn en mei jinsels en mei oaren bemasteret men de wrâld, leart men jinsels en de oare minsken kennen, kriget men greep op 'e werklikheid. Koart sein, foar de minske syn tinken oer libben en maatskippij is taal in fundamenteel betingst. De fraach is hoe't men jin der troch hinne wrakselet. My tinkt dat ûnderfining dêrby de wichtichste fariabele is. In foarbyld. In beuker wit bygelyks noch net wat *siik wêzen* is. Mar op in dei fernimt er dat syn heit net nei it wurk ta giet, op bêd lizzen bliuwt, net folle drokte makket en allinnich mar in bytsje krimmenearret, der net ôfkomt om te iten, dat der in frjemde man oer de flier komt dy't mei *dokter* oansprutsen wurdt ensfh. Mem seit: 'Heit is siik.' Sa kriget it bern op grûn fan ûnderfining in byld, in foarstelling fan it ferskynsel *siik wêzen*. Dy foarstelling is noch net folslein, want ús beuker wit noch net wat er sels fiele soe as er net goed kouster wêze soe. Sjoch, in wykmenich letter komt er mei wetterpokken thús en hy fielt him hielendal raar en net goed. Mem ornearret dat er siik is en sa wurdt der in diminsje oan syn foarstelling fan *siik wêzen* tafoege, yn dit forbân: in gefoel fan mislikens. Sa giet it mei it measte fan ús witten: troch ûnderfining en troch it beneamen fan dy ûnderfinings hawwe wy ús begryp fan de werklikheid fergrutte. Oan 'e oare kant foarmet de taal it ramt dêr't wy ús ûnderfinings yn persipiearje.

Ik soe no ien konklúzje lûke kinne: om it taalgebrûk fan de learlingen te ferbetterjen moat men har ûnderfinings sa grut en sa machtich mooglik meitsje. It giet der net om, dat sy fan leafde hearre, mar dat sy dy fiele. It giet der net allinne om dat se hearre fan de diskriminaasje fan de lytsmachtigen lykas de Friezen, mar dat se dy ek ûnderfine, hoe pynlik at dat ek wêze mei. Tagelyk kin ik dy konklúzje ferbine mei dizze oare: dy ûnderfinings moatte sa folle mooglik opdien wurde yn sosiaal fer-

bân, om't dat de motor is fan en betingst foar taalgebrûk en dus ûnderfining, foar ûnderfining en dus foar taalgebrûk. Koart sein wol dat sizze, dat ik pleitsje foar in memmetaalûnderwiis, dat besiket mei de died taalgebrûkûnderwiis te wêzen troch de learlingen sa folle mooglik yn echte kommunikaasjesitewaasjes prate, harkje, skriuwe en lêze te litten. My tinkt dat dat *normaal funksioneel* ûnderwiis is, d.w.s. ûnderwiis dat fan praktysk belang is foar de learlingen en ek nijsgjirrich, om't se har net hoege te ferfelen bygelyks. Nammers, sy moatte hieltiten alderhanne dingen *dwaan* en dat is wol wat oars as stil sitte en drôgje oer alle aardige dingen dy't men nei fjouweren dwaan kinne soe.³

Der is noch wat oars dat yn dit ferbân wichtich is. Memmetaalûnderwiis is winliken hiel wat oars as in fak as skiednis. Skiednis nammentlik (mar ek biology, skiekunde ensfh.) giet oer wat, giet byg. oer wat yn it ferline bard is. Skiednis hat dus in beskate ynhâld, wylst taal dat net hat nei ús betinken.⁴ In taal ferwiist, en dan net nei himsels, mar nei wat oars, de bûtentalige werklikheid soe men sizze kinne. Wy kenne allegearre it ûnderskie fan Paardekooper tusken betsjutting en it simboal dêrfoar. Us bern moatte twa dingen leare: it ferbân tusken betsjutting en betsjutter en yn it twadde plak hoe't men it simboalsysteem (wurden, wurdgroepen, sinnen) brûkt. En dat lêste net troch it bestudearjen derfan, mar troch it te brûken en soks past dan moai by wat ik suverkrekt sein haw.

Der moat lykwols noch in bytsje studearre wurde, want soks hâldt net yn, dat men net neitinke moatte soe oer it taalgebrûk, krekt oarsom, mar it wol al sizze dat de refleksje op it systeem as systeem net sa wichtich is. En dêrmei binne wy by in oar aspekt fan it memmetaalûnderwiis: de taalskôging. Wat is dat, taalskôging? En hokker rol spilet dy yn it memmetaalûnderwiis? Ik haw krekt sein dat memmetaalûnderwiis betsjut: bern taal brûke litte yn echt-kommunikative sitewaasjes. It doel dêrfan is fansels om de taalfeardigens fan de learlingen te ferbetterjen, mar it brûke litten is mar de helte fan de saak. De oare helte is: *neitinke oer dat taalgebrûk*. Samar taal brûke sûnder refleksje dêrop is doelleas. Hokker learpsychology at men ek besjocht, altiten is der in momint, dat der yn 'e rin fan it learen, benammen fan in feardichheid, wat ferbalisearre wurde moat. It ferbalisearjen stipet en fersterket wat men al dwaande leart. Dy't ferbalisearret wat er docht, sit yn 'e *metaposysje*. Yn dy posysje kin men flaters gewaarwurde en sadwaande ferbetterje en de goede dingen skerper sjen en dêrtroch fersterkje. Alles wat der te witten is oer taalgebrûk, leart men yn 'e metaposysje foar aktueel taalgebrûk oer. It besprekken fan in diskusje, in opstel ensfh. moat men sjen as in foarm fan refleksje op taalgebrûk.

Konkludearjend kin ik sizze, dat neffens my it memmetaalûnderwiis besiket om de taalfeardigens fan de bern te fergrutsjen troch har taal brûke te litten en har oer dat taalgebrûk neitinke te litten. My tinkt dat ik noch in

pear lytse dingen neame moat. Neffens my moat de klam lizze op it tiidwurd *besykje*. It taalûnderwiis kin wol besykje om de taalfeardigens fan bern mei it each op alderhanne kommunikative sitewaasjes yn it deistige libben te fergrutsjen en in positive hâlding foar it brûken fan de memmetaal oer te befoarderjen, mar dat wol net sizze dat dat ek it begearde súkses hawwe sil. Jimme hawwe allegearre in positive hâlding foar it Frysk oer, tink, it Standertfrysk faaks sels wol, en jimme prate it hjir mei elkoar, mar wat dogge jimme thús? Prate jimme yn it fermidden fan jimme heit en mem ek Standertfrysk? Wat jimme yn 'e praktyk dogge wurdt beskaat troch sosiale faktoaren, faak sosiale druk, dy't alderhanne goede foarnimmens yn 'e wei steane. Hjir prate jimme Standertfrysk, thús jimme memmetaal of noch hwat oars. En as jimme no thúskomme, kin der wol besite wêze om wa't jimme Hollânsk prate moatte, in kwestje fan sitewasionele druk. Mei oare wurden, wat yn potinsje as feardigens oanwêzich is, kin troch sosiale en sitewasionele faktoaren moai fertrape wurde. Wy meie hoopje dat ús taalfeardichheidsûnderwiis fertuten dwaan sil, wissichheid hawwe wy dêr net oer⁴.

Yn 'e ferhoping dat it ûnderwiis yn 'e fryske taalfeardigens in swide takomst ha mei, sis ik jimme tank foar jimme taharkjen.

Jan Griffioen

Noaten:

1. Tekst fan in lêzing hâlden op 26 april foar de konferinsje fan de YSF. Ik wol Bouwe en Syp van der Meulen (Eastermar) en Alex Riemersma (Grins) tankje foar har op- en oanmerkings by it Frysk fan dizze tekst. Ik haw har ferbetterings wol brûkt, mar ek besocht om dit Frysk myn Frysk te litten, d.w.s. it Frysk fan in Hollanner.
2. Wiidweidiger kin men oer dizze stof lêze yn Griffioen, J. & H. Damsma, *Zeggenschap. Grondslagen en een uitwerking van een didactiek van het Nederlands in het voortgezet onderwijs*. Groningen 1978, 2e herz. en verm. dr.
3. Fgl. Brinke, S. ten, *The complete mother-tongue curriculum. A tentative survey of all the relevant ways of teaching the mother-tongue in secondary education*. Groningen 1976.
4. Oer it ferbân tusken hâlding en hanneljen wurdt skreaun yn Griffioen, J., *Supervisie van beginnende leraren*. Groningen 1980 (diss. RUG). Ek yn it te ferwachtsjen didaktykboek oer Frysk yn it fuortset ûnderwiis sil der oer skreaun wurde.

STELLINGEN BY DE LEZING FAN JAN GRIFFIOEN

1. Yn it memmetaalûnderwiis giet it yn it foarste plak om it brûken fan taal, omt
 1. it yn kommunikaasje foaral om pragmatyske regels giet,
 2. de minske troch te praten de wrâld behearskjen leart,
 3. taal in symboalsysteem is en men in symboalsysteem allinnich leart troch it te brûken.
2. De twadde pylder fan it memmetaalûnderwiis is taalbeskôging, dat wol sizze beskôging fan taalgebrûk-hjir-en-no (en net allinnich fan it taalsysteem).
3. Taalgebrûksûnderwiis hâldt yn: ûnderwiis yn normaal funksionele, echte kommunikative sitewaasjes en refleksje op dy sitewaasjes.
4. In feardichheid wurdt net allinnich beskaat troch it ûnderwiis dat men der yn hân hat, mar ek en foaral troch sosiale en sitewasjonele faktoaren yn it deistige libben.

Ferl. Griffioen, J. en H. Damsma, *Zeggenschap. Grondslagen en een uitwerking van een didactiek van het Nederlands in het voortgezet onderwijs*. Groningen 1978, 2e herz. en verm. dr.

DISKUSJE OER DE LEZING FAN JAN GRIFFIOEN

(Foarsitter Alex Riemersma (foar de lêzing): Jan Griffioen hat sels oan ûnderskate skoaltypen learaar hollânsk west, dosearret no didaktyk hollânsk oan 'e universiteit (earst Leien, no Grins). Hy hat in bekend hânboek "Zeg-genschap" (oer didaktyk fan it hollânsk yn it fuortset ûnderwiis) publisearre en sil promovearje op it ûnderwerp "Supervisie van beginnende leraren".)

Riemersma freget wat krekt de hypoteze fan Whorf is; dat sil faaks net elk dúdlik wêze.

Griffioen: Neffens Whorf wurde tinkwrâld en minskebyld foarme troch de taal. Yn de fryske útdrukking "Bartele Boukje" stiet de man foarop: dat soe yn it tinkramt fan Whorf betsjutte kinne dat de posysje fan de frou yn Fryslân net sa geunstich is.

Feitsma: Mar Boukje Bartele komt ek foar as it oer de man giet. Hja sit wat mei de sosiale kant fan it ûnderwiis. Sosiology kin tige konservatyf wêze, as de sosiolooch fan alles en noch wat beskriuwe en ûnderwize wol sa't it yn de besteande oarder heart. Sa befêstiget ek it ûnderwiis dat de besteande oarder fan wat sa heart yn ûnderskate fermiddens oan de bern leart, de besteande machtsferhâldingen. Dat is eins ferkeard. Wat moatte wy mei dat probleem yn it ûnderwiis?

Griffioen: Dat probleem is ynherint oan it ûnderwiis en is feitlik net "op te lossen". De reproduksjefunksje makket it ûnderwiis konservatyf. Oan de oare kant moat it ûnderwiis de minsken ek klearmeitsje op 'e takomst en ta frijheid en eigen inisiatyf opliede; dat is de progressive kant. Dy kontradiksje kin jin frustrearje, mar hy kin ek produktif wêze.

Feitsma: Skoalmasters ha har ris sein dat de (tige konsekwinte en goed trochtochte) stavering fan bern "hij haatt" yn it ûnderwiis wol ôfkard wurdt mei de slogan "dat stiet sa raar". Sa'n útlitting is ymmoreel en liedt rjochtstreeks ta in diskriminaasje-mentaliteit. Neffens har heart in ûnderwizer net allinne te ûnderwizen hoe't it neffens de gongbere stavering moat, mar ek wêrom't de gongbere stavering eins net goed is. Ek de krityske sin moat de bern bybrocht wurde.

Gall: Hoe moat it ûnderwiis wêze yn in arbeiderswyk yn Amsterdam? Moatte de bern dêr net klearmakke wurde foar letter, ek wat it taalgebrûk oangiet? M.o.w. moat dêr behalven oan memmetaalûnderwiis yn ingere sin ek net dien wurde oan ûnderwiis yn de standerttaal? Har eigen aard is fan belang, mar ek de fraach hoe't se har letter rêde mei b.g. in sollisitaasje. Se moatte har letter ek yn oare fermiddens rêde kinne sûnder har te stjitten. As men de klam tefolle leit op it konsolidearjen fan har sitewaasje, strûpe se derûnder.

Griffioen: Der is spanning tusken it bewustmeitsjen fan arbeidersbern fan har sitewaasje en de winsk om foarút te

kommen. Ek hjir is gjin oplossing foar. Mar it ûnderwiis hat wol in emansipearjende funksje. As men de bern feardich meitsje wol, is súkses net garandearre. De skoalle kin net alles dwaan. Der is ek in sosiale druk op 'e skoalle.

Veeman-Wellinga: Yn it ûnderwiis is oant no ta tefolle de klam lein op 'e net-emansipearjende kant. Wêrom no net ris mear de emansipearjende kant út?

Gorter wol de diskusje mear rjochtsje op 'e ferhâlding frysk-hollânsk ynstee fan op 'e arbeidersbern yn Amsterdam.

Ârhammar: De lêzing fan Griffioen is mear pragmatysk as taalkundich (by J. Hoekstra op de YSF-konferinsje 1978 stie it taalkundige sintraal). Mar beide ha deselde fizy op 'e didaktyk fan it frysk: opbouwe op wat de bern ha. Sjocht wol ferbân tusken de sjenswize fan Griffioen en Hoekstra en it "boartlik ûnderwiis", dêr't Pieter Breuker wolris krityk op utere hat: de taal mei net fan boppenôf op 'e learlingen oerbrocht wurde, mar dy harren taal moat út harsels ta ûntjouwring brocht wurde.

Riemersma: It giet om de tsjinstelling boartsjendewei - normaal funksjoneel.

P. Breuker is net tsjin boartlik ûnderwiis, krekt oarsom, mar hat beswier tsjin it boartlike yn de sin fan ûnderwiis sûnder dúdlik doel. Dat is no faak de praktyk, mei omt in protte learkrêften yn it leger ûnderwiis sels it frysk net iens yn 'e macht hawwe. In saneamde boartlike oanpak moat gauris in tekoart oan fakkennis ferbergje.

Ârhammar: Hoe moatte wy oan mei de learlingen dy't it frysk net as memmetaal ha?

Griffioen hat dêr noch net goed oer neitocht.

Gorter: Der binne ferskillende linguistyske streamingen yn de lêzing neamd, b.g. antropologyske, pragmatyske, ynteraksionele. Hokker boek moat de ûnderwizer út de kast helje om de têoretyske eftergrûn better te begripen?

Griffioen: Utgangspunt is it bern. In beskate linguistyk komt op it twadde plak. De pragmalinguistyk slút oan op 'e pedagogyk. Hy brûkt benammen pragma- en sosiolinguistyk; syn pedagogyk is fenomenologysk. Hy nimt wat er brûke kin út ferskillende téoryen. It is net tafallich dat syn pedagogyk oanslút op gongbere téoryen.

Gorter achtet dy útlis noch ryklik dizzenich. In oar kin mei deselde stof en in oare téory ta oare konklúzjes komme. W. Meys (1979)* hat it oer oanhingers fan de "Griffioenlijn"; is it sa dat der sokke linen binne?

Griffioen: Der binne op it stuit gjin oare pedagogyske skoallen. Wa't oars tinkt, lit dy dêrmei dan foar it ljocht

* W.J. Meys, *Communicerende vaten: relaties tussen moedertaalonderwijs en vreemdetalenonderwijs* (yn: *Taalpolitieke kwesties in Nederland* (Toegepaste taalwetenschap in artikelen 6; handelingen anéla-studiedag 24 maart 1979)).

komme, dan kinne wy deroer prate. Der sil in nije didaktyk útkomme yn Leien, mar it liket derop dat er it dêr in stik hinne mei iens wêze kin.

Hoogeveen is it iens mei Griffioen syn fjirde stelling, mar jildt dy ek foar wiskunde-ûnderwiis? (“In feardichheid wurdt net allinnich beskaat troch it ûnderwiis dat men der yn hân hat, mar ek en foaral troch sosiale en sitewasionele faktoaren yn it deistige libben”).

Griffioen: Men kin op skoalle wol wiskunde leare, mar wat dogge de learlingen der letter mei?

FRYSK YN IT FUORTSET UNDERWIIS: NOCH IN LANGE EN SWIERE WEI

0. O a n r i n

De (fierdere) ynfiering fan Frysk yn it fuortset ûnderwiis sit gâns oan fêst. Yn dit artikel - dat as in foarstúdzje sjoen wurde moat fan in yn 1982 te ferskinen didaktyk foar Frysk yn it fuortset ûnderwiis¹ - gean ik op trije min ofte mear meiinoar gearhingjende kwestjes yn. Yn haadstik 1 jou ik in beskriuwing fan (in stikmannich aspekten fan) 'e *begjinsituaasje*, dy't foar it Frysk gâns tûkelteammen ynhat. Yn it twadde haadstik besykje ik dúdlik te meitsjen, dat Frysk net allinne as fak, mar ek as *fiertaal* jûn wurde moat. It lêste haadstik befettet in kritysk besprek fan 'e *learmiddels* foar de ûnderbou.

1. B e g j i n s i t u a a s j e

1.1. Ynlieding

Yn 'e didaktyk wurdt mei rjocht en reden in protte omtinken oan 'e begjinsituaasje jûn: om goed ûnderwiis jaan te kinnen, moat dy sa folslein mooglik bekend wêze. Mei De Corte e.o. ferstean ik ûnder begjinsituaasje "*het geheel van persoonlijke, sociale, schoolse en situationele gegevens, die in verband met te realiseren onderwijsdoelen van invloed kunnen zijn, respectievelijk zijn op het verloop en de resultaten van onderwijsleerprocessen.*"² Yn dy omskriuwing binne fiif kategoryen te ûnderskieden," die nauw met elkaar verweven zijn", nammentlik "de leerling, de leerkracht, de klas (leergroep), de school en situationele gegevens."³ Elke groep bestiet út in grut tal fariabelen. Om sjen te litten wat dêr allegearre oan fêst sit,⁴ nim ik it oersjoch dat De Corte c.s. fan dy fariabelen jouwe, oer. "Binnen de categorie *leerling* horen o.a. thuis: kennispeil en kennislacunes, werkhouding, studietechniek, leermoeilijkheden, cognitieve stijl, intelligentie, interesse, taalbeheersing, leertempo, voor- en buitenschoolse ervaringen, sociaal gedrag, motivatie, faalangst, zelfstandigheid, zelfbeeld, creativiteit, fysieke conditie". "In de categorie *leerkracht* kunnen worden ondergebracht variabelen als: didactische vaardigheden en inzichten, leiderschapsstijl, vakkennis, interesse, motivatie, creativiteit, houding tegenover leerlingen uit verschillende sociale milieus, houding tegenover leerlingen van verschillende begaafdheid, bereidheid tot samenwerking met andere leerkrachten." "Belangrijke variabelen in de categorie *klas (leergroep)* zijn: grootte en samenstelling, relatie tot de leerkracht, groepsprocessen en de daaruit resulterende sfeer, groepsstructuur, (informele leiders, paria's enz.) en groepsdoelen." "Uit de categorie *school* noemen we: onderwijsleerplan, lesrooster, leidingsstructuur, contacten tussen

leerkrachten, contacten met ouders, relatie met begeleidingsdiensten, schoolgrootte, aanwezige media, meubilair en het schoolgebouw.” “Onder de *situationele gegevens* tenslotte vallen zaken als: beschikbare tijd, actuele gebeurtenissen, tijd van de dag, weersomstandigheden, temperatuur in de klas, jaargetijde.”⁵

Elk fan dy fariabelen soe wol in artikel oer te skriuwen wêze, mar dat is yn dit bestek fansels ûnmooglik. Ik sil my beheine ta in stikmannich punten dy’t gearhingje mei de spesifyk Fryske situaasje en foar it ûnderwiis fan grut belang binne. Ik hâld dêrby myn eigen folchoarder oan. It ûnderdiel taalbehearsking foar safier’t dat slacht op *fiertaal*, achtsje ik sa belangryk, dat ik dêr yn haadstik 2 apart omtinken foar freegje; itselde jildt foar de *learmiddels* (haadstik 3).

1.2. De learling

1.2.1. Behearsking fan it Frysk

De learlingen dy’t fan ‘e grutte skoalle ôf komme, hawwe formeel allegearre deselde oplieding hân. Wy kinne - by wize fan ferienfâldiging - sizze, dat alle learlingen yn Nederlân, dus ek dy yn Fryslân, deselde oplieding yn byg. it Hollânsk krigen hawwe. De oerienkomsten binne grutter as de ferskillen. Dat leit foar it Frysk oars. De learaar Frysk sil foar syn programma rekken hâlde moatte mei bern fan in tige ûngelikenze taaleftergrûn.

In part fan de learlingen is fan-hûs-út net-Frysktalich en hat ek nea les hân yn it Frysk. Dat jildt bygelyks foar in Hollanner dy’t nei de legere skoalle yn Fryslân kommen is te wenjen en dêr nei it fuortset ûnderwiis sil. Ta deselde groep kin rekkene wurde de learling dy’t fan-hûs-út ek net Frysktalich is, like min ûnderwiis yn it Frysk folge hat, mar wol yn Fryslân grut wurden is. Dat soe in Oertsjongersk pratende Wolvegeaster wêze kinne. Hoewol’t ik hjirre beide learlingen op ien bulte smiten ha, betsjut dat net, dat se deselde taaleftergrûn hawwe: de Oertsjongster sil, al is it mar passyf, dochs al hiel wat kennis fan it Frysk hawwe.

It twadde skift learlingen hat ‘wat’ oan Frysk dien. Dat wat omfiemet yn ‘e praktyk fan alles: fan ien oerke yn ‘e wike sjongen en foarlêzen yn it Frysk oant it programma fan ien fan ‘e likernôch santich twatalige skoallen. Boppedat binne der ek hjirre ferskillen yn thústaal: in part fan ‘e bern praat thús altiten Frysk, in oar part nea, om mar twa utersten te neamen. It sil klearrichheid hawwe, dat in neiere yndieling net allinne mooglik, mar (foar goed ûnderwiis) ek needsaaklik is.

Ik sil besykje om it type learling út it twadde skift wat kreker te beskriuwen. Dêrta moatte wy earst sjen nei de oansteande ferplichting fan Frysk yn it legere ûnderwiis, dêr’t noch altiten in protte misferstannen oer

binne. It Frysk wurdt (op 1-8-'80) in ferplichte *fak* yn it *gewoane* l.û. Sûnt 1-1-'75 *mei* it Frysk yn alle seis klassen as *fiertaal* brûkt wurde. In skoalle foldocht oan 'e wet as Frysk (as *fak*) op *ien as oare wize* op it roaster stiet, dus as bygelyks ien oere Frysk lêzen yn allinne de sechste klasse jûn wurdt. Sa'n útlis fan 'e ferplichting is fansels in didaktyske en taalkundige ramp. Yn 'e praktyk wolle de measte skoallen ta op ien oere yn 'e wike yn alle (seis) klassen.

Yn it ûnderwiistiidskrift *De Pompeblêden* hat in trijedilich ferslach stien fan in ûndersyk nei "De ynfiering fan it fak Frysk". It ûndersyk - yn 'e foarm fan in enkête - is hâlden ûnder de ûnderwizers dy't yn 'e jierren 1976/1977 en 1977/78 in saneamde applikaasjekursus Frysk dien hawwe.⁶ Ut in earder ûnderfrege groep fan 586 learkrêften binne 75 keazen dy't it Frysk al jouwe. Fan har hawwe 56 antwurd jûn op 'e fraach hoefolle tiid oft de Fryske les trochinoar kostet. Ik nim de útslach oer:⁷

soart klasse bestege tiid	meast Fryskta- lige bern		mingdtalige klasse		meast Hollânsk- talige bern	
	tal learkrêften	%	tal learkrêften	%	tal learkrêften	%
0-30 men.	-	-	2	14	12	60
30-60 men.	11	50	12	86	7	35
60-90 men.	8	36	-	-	-	-
90-120 men.	2	9	-	-	-	-
120 men. of mear	1	5	-	-	1	5
	22	100	14	100	20	100

Twa sifers rinne der út: 44 fan de 56 ûnderwizers jouwe tusken de 0 en de 60 minuten Frysk, wylst yn 'e klassen mei yn haadsaak Hollânsktalige bern 12 fan 'e 20 learkrêften har sels beheine ta 0 oant 30 minuten yn 'e wike. Dêrby is it goed te betinken, dat it hjirre om in groep ûnderwizers giet dy't yn ferliking mei harren kollega's posityf foar it Frysk oer stiet. Twa feiten wize dy kant út: de ûnderfrege learkrêften hawwe de applikaasjekursus (betreklik) ier folge en se hawwe it Frysk al minstens twa jier foar de ferplichting ynfierd.⁸

Wat leare de bern yn dy krap bemetten tiid? Fan 'e learkrêften dy't de applikaasjekursus yn 'e boppeneamde

jierren ôfmakke hawwe, kin 75 % it Frysk goed lêze en prate, wylst mar 23 % it Frysk skriuwen goed yn 'e macht hat. Dochs fiert fan dy lêste groep 73 % it Frysk yn⁹. Blykber wurdt it skriuwe kinnen - dat èn foar de taalbehearsking fan it bern èn foar de takomst fan it Frysk tige wichtich is - net botte belangryk achte. Dy konklúzje strykt mei myn eigen ûnderfiningen yn it legere ûnderwiis: it Frysk moat by tefolle masters en juffers in "aardichheidsje" bliuwe.¹⁰ Sa kin it fuortset ûnderwiis ek nei 1980 rekkenje mei learlingen dy't it Frysk breklik behearskje sille.

It soe allegearre sa slim net wêze as Frysk ek as *fiertaal* brûkt waard. Dat is spitigernôch net of alteast net genôch it gefal. Yn myn eardere "wurkgebiet" (It Hearrenfean en omkriten) wie hast gjin skoalle dêr't Frysk as fiertaal funksje hie. Foar it oare part fan Fryslân is de situaasje net folle better: fan 'e applikanten út 1976/77 en 1977/78 jout 70 % Frysk allinne as fak, de oare 30% brûkt Frysk ek as fiertaal.¹¹ Dy 30% sit fan alles ûnder beflapt: fan 'e ûnderwizer dy't ris in les wrâldoriëntaasje yn it Frysk jout oant en mei syn kollega dy't op in twatalige skoalle wurket. Allinne op it lêste type skoalle hat Frysk as fiertaal (yn 'e legere klassen) in folweardich plak.

1.2.2. *Hâlden en dragen*

It is net genôch om 'e learling oars net as de feardichheden ferstean, lêzen, praten en skriuwen by te bringen. Hy sil syn kennis ek brûke wolle moatte. Dat is lang net altiten it gefal. Ik jou in foarbyld út myn eigen learaarspraktyk. Nei twa jier hie ik (de fan-hûs-út Frysktalige) T. safier, dat se knap Frysk - sawol neffens foarm as ynhâld - skriuwe koe. Doe't se ferline simmer út Kanada wei in brief oan har kammeraatske - dat by my ek Frysk folge hie - skreau, die se dat yn it Hollânsk. It soe lykwols al te maklik wêze om de skuld (allinne) op T. te skowen. Yn wêzen lizze de oarsaken earne oars. Twa dêrfan wol ik koart op yngean.

De *taalmacht* fan it Frysk is tige lyts. Hoe faak komt it jin net oer, dat in ûnbekend persoan jin wat yn it Hollânsk freget, mar oerstapt op it Frysk as bliken docht, dat men yn dy taal beskied jout. It omkearde is nammers ek wier: wa fan ús begjint (yn Fryslân) ûnder alle omstannichheden Frysk tsjin in frjemdenien te praten? It soe wolris wêze kinne, dat de measte Fryske pommeranten by de Sjinees it iten yn it Hollânsk bestelle, omdat it miel har oars wolris soer opbrekke kinne soe. Spitigernôch binne dêr gjin sifers oer bekend. Mar wy witte sûnt Pietersen syn ûndersyk *De Friezen en hun taal* wol, dat de taalmacht fan it Frysk stikken lytser is as dy fan it Hollânsk:

*Friezen 12 jaar en ouder*¹²

	thuis	aan de deur	in de winkels	bij de dokter
Friessprekers	71%	68%	62%	42% (d.i. 59% v.h. % eerste kolom)
Nederlands-sprekers	13%	22%	29%	54% (d.i. 413% v.h. % eerste kolom)

Hoe nijsgjirrich (en pynlik) oft Pietersen syn sifers ek binne, se sizze ús neat oer it *wêrom*. Om wier wat oan 'e ûngelikenze taalferhâldingen dwaan te kinnen, soe in goed ynsjoch yn 'e redenen dêrta needsaaklik wêze. Dy soene yn it ûnderwiis (kritysk) besprutsen wurde kinne om sa in tsjinwicht te foarmjen tsjin it ûnbekende (mar grutte) tal Frysktalige âlden dat de bern Hollânsk leart.¹³

Ien fan 'e meast ûntmoedigjende ûnderfiningen fan myn lessen Frysk - en dêrmei kom ik op 'e twadde reden- wie it *isolement* dêr't it fak Frysk by ús op skoalle (mar dêr net allinne) yn siet. By jin wie "alles" Frysk, mar de learlingen wiene by wize fan sprekken it lokaal noch net út of it Hollânsk sloech foar master op, sawol yn 'e formele as ynformele kontakten. It Frysk kaam oer alle boegen oan 'e krapperein en dat wylst it grutste part fan 'e learlingen (en sawat de helte fan 'e leararen) Frysktalich wie.¹⁴ Ek yn Fryslân passe sels de skoallen dy't (wat) oan Frysk dogge mar yn ien ramt, nammentlik dat fan it Algemeen Beschaafd Nederlands.

De situaasje op skoalle is dus foar de - sels taalbewuste - learling net gaadlik om (geregeldwei en yn alle situaasjes) Frysk te brûken, mar dat hoecht jin net te fernuverjen: wat soe de skoalle ek oars dwaan kinne as de maatskiplike opfettingen en idealen wjerspegelje? Op dit stuit hyt it ferlet Hollânsk en it aardichheidsje Frysk.¹⁵ As dêr gjin feroaring yn komt, d.w.s. as it Frysk - om te begjinnen - net in ekonomyske needsaak wurdt¹⁶, dan haw ik net folle moed foar de twadde rykstaal yn Nederlân. Wy hoege fan 'e trochsneed Fries net te ferwachtsjen, dat er him 'samar' foar it Frysk ynset: wêrom soe er?

1.2.3. Motivaasje

Wa't op 'e hichte is mei 't ûnderwiis, wit, dat it fakentiden in toer is om de learlingen te motivearjen. Griffioen/Damsma achtsje it probleem sa grut en belangryk, dat se der in apart haadstik oan besteegje.¹⁷ Ik sil my beheine ta in stikmannich opmerkingen oer de motivaasje foar it *Frysk*. Dêrby gean ik foar in grut part te seil op eigen ûnderfiningen.

Hoewol't ik jierrenlang Frysk en Hollânsk (oan faak

deselde learlingen) jûn ha, wie der ferskil yn sfear yn 'e klasse: dy wie by Frysk fertrouder, eigener as by Hollânsk. Dat kaam neffens it oardiel fan 'e learlingen (en mysels) yn haadsaak¹⁸ troch it taalferskil: foar de (Frysktalige) learlingen wie Frysk in binend elemint. Mei dêrtroch hiene de learlingen mear aardichheid oan 'e lessen.

De motivaasje foar it Frysk wie oer it generaal wol goed, hielendal neffens oare fakken rekkene. Ik hie yn 'e HAVO-boppebou wol gauris in learling dy't út niget oan of sels leafde foar it Frysk dy taal as eksamenfak keas. Fansels wiene der ek guon dy't it by gebrek oan oare mooglikheden diene.

Ek op 'e P.A., dêr't it Frysk ûnder it ferplichte aanbod falt, mar foar de studinten in karfak is, koe it wol minder mei de motivaasje. Fan 'e yn 1978 65 earste- en twaddejiers studinten Frysk oan 'e Ryks P.A. op It Hearrenfean diene 20 *benammen* Frysk om it ûnderwiisfoech dêryn te heljen. Dat achten de measten fan belang om letter (mear) kâns op in ûnderwiisbaan yn Fryslân te hawwen. Net minder as 38 studinten lykwols folgen it net allinne om it foech, mar ek omdat se mear fan it Frysk witte woene, it Frysk in nijsgjirrige taal fûnen ensfh. By 6 fan de 65 studinten kaam dy lêste reden sels op it foarste plak, wylst ien studint syn kar suver taalpolityk motivearre: "ik wol myn memmetaal lêze en skriuwe kinne om letter dy feardichheden út te dragen."¹⁹

Dochs is der gjin reden om al te fleurich te wêzen. Myn ûndersyk docht klearder noch bliken oan, dat der in (sterk) ferbân is tusken motivaasje en taaleftergrûn: de Frysktaligen fiele mear foar it Frysk as de net-Frysktaligen. Fan de 20 net-Frysktalige studinten diene 9 Frysk benammen om it foech, wylst 11 it om it foech en it Frysk keazen hiene. Dêrby moat boppedat betocht wurde, dat de likernôch 20-25% fan 'e studinten dat gjin Frysk folge, hast allegearre út net-Frysktaligen bestie.

Yn 'e takomst moat mei in tanimmend tal net-motivearre learlingen rekkene wurde, oannimmende dat Frysk op ien as oare wize ferplichte wurde sil. Foaral de net-Frysktaligen sille swier te rissen wêze. Ut mûnlinge meidielingen en eigen ûndersyk is my bekend, dat de motivaasje foar Frysk yn klassen dêr't it in ferplichte fak is, byg. op guon MAVO'S, ornaris leech is. Dat is ek ôf te lieden út it lytse tal learlingen dat mei Frysk trochgiet as it fan ferplichte ta fakultatyf fak wurden is.²⁰ It earder besprutsen tekoart oan taalmacht hat foar de motivaasje in tige negative ynfloed.

De taaleftergrûn fan 'e learlingen hat neffens in ûndersyk yn it leger ûnderwiis ek gefolgen foar de motivaasje fan de *lesjouwer*. Yn klassen mei meast Frysktalige bern wie 96% fan de learkrêften "(tige) motivearre", wylst dat persintaazje yn klassen mei meast Hollânsktalige bern ôfnommen wie ta 55. De oare 45% wie "in bytsje" of "hast net" motivearre.²¹ It moat in baas learaar wêze dy't yn sa'n situaasje syn learlingen foar it Frysk wit te winnen.

1.3 De learkrêft

1.3.1. Didaktyske feardichheden

De learaar is – sa't wy allegearre út eigen ûnderfining witte - foar in grut part ferantwurdlik foar de gong fan saken yn 'e klasse: “Wetenschappelijk onderzoek bevestigt de voorwetenschappelijke indruk dat de persoon van de leerkracht en zijn didactische vaardigheden en inzichten van grote invloed zijn op leerlingengedrag en leerresultaat”.²²

De Corte c.s. neame as fariabele yn 'e begjinsituaasje fan 'e learkrêft û.m. syn “didactische vaardigheden”. Eins is de eask dat in learaar dy hawwe moat sa fanselssprekkend, dat dêr net fierder oer praat hoecht te wurden. Dochs nimt de didaktyk by de oplieding fan leararen Frysk yn in protte gefallen in al te beskieden plak yn. De measte universiteiten soene wol wat mear op it mêd fan 'e fakdidaktyk Frysk dwaan kinne. op 'e M.U.-A-oplieding Frysk oan 'e Noardlike Leargongen kriget elke kursist sûnt ferline jier twa fier lang wyks in oere les yn pedagogyk en didaktyk. Dêrneist moat er in wurkstik skriuwe en in literatuerlist bestudearje. Yn Grins hawwe de studinten Frysk in soartgelikens programma, mar se moatte boppedat ek noch 25-30 oeren hospitearje. Dat lêste kin oan 'e Noardlike Leargongen spitigernôch net ferplichte wurde.

Te min omtinken foar didaktyk is yn it algemien ferkeard, mar foar it Frysk hielendal. In learaar Frysk wurde swiere didaktyske (en pedagogyske) easken oan steld. Ik neam trije wichtige redenen wêrom't it lesjaan yn it Frysk in dreech kerwei is. De taalmacht fan it Frysk is lyts, sa't wy al sjoen hawwe. De learaar sil allinne dêrom al alle war dwaan moatte om syn fak te ferkeapjen. Ik ha der ek al op wiisd, dat Frysk net in organysk plak yn 'e skoalle hat, it is der yn 'e measte gefallen op ta. En dat jildt dan ek noch foar de skoallen dy't Frysk op it roaster hawwe. Fierwei de measte skoallen dogge neat oan Frysk, hoewol't de wet - sij it mei de nedige tûkelteammen - har dêr wol de mooglikheid ta jout.²³ En ta beslút: it grutste part fan 'e begjinnende leararen Frysk sil yn in situaasje úttein sette, dat Frysk op har skoalle gjin of amper in tradysje hat. Dan is it swier lesjaan. De learaar sil bygelyks in wurkplan foar syn klasse(n) meitsje moatte. Dêr sille û.m. begjinsituaasje, doelstellingen, ynhâld programma (en eventueel skoalûndersyk), didaktyske wurkfoarmen, evaluaasje en klasse- en skoalbibliotheek yn beskreaun wurde moatte. Dat fergiet gâns tiid, kennis en krêativiteit. Gearwurking mei in kollega Frysk sil faak neat fan op 'e hispel komme: de seksje Frysk bestiet hast altiten út mar ien man en dat sil oan 'e measte skoallen ek by in ferplichting wol sa bliuwe. Ik ha de bibliotheek al eefkes neamd: dy moat net allinne op papier, mar ek yn 'e skoalle stean. Ek dat fergiet syn tiid. It opbouwen fan 'e bibliotheek oan 'e P.A. op It Hearrenfean hat my jier-

ren koste. In part fan 'e boeken kin men yn 'e studearkeamer wol bestelle, mar it oare diel kriget pas stal troch it lesjaan.

In learaar Frysk moat in fakman wêze, dy't syn wurk mei nocht docht, mar dêrmei is er der noch net: hy moat ek - as er it wol of net - in idealist, ik soe hast sizze in taalstrider wêze. Frysk is net in neutraal fak, it moat allegeduerigen ferdigene wurde. Dat makket it wurk fan 'e learaar Frysk der net makliker op, mar striidbere natueren kinne dêr in moaie útdaging yn sjen.

1.3.2. Motivaasje

By myn witten is de motivaasje fan learkrêften Frysk yn it fuortset ûnderwiis nea ûndersocht. Ik wit út eigen ûnderfining, dat it meastepart fan myn studinten - sawol op 'e M.U.-oplieding te Ljouwert as de universiteit te Grins (tige) motivearre is.

It moat betwivele wurde oft dy geunstige situaasje by in eventuele ferplichting fan Frysk yn it fuortset ûnderwiis bestean bliuwe sil. Dan sil der ynienen in grut ferlet oan leararen Frysk ûntstean, benammen op earste- en twaddegraads nivo.²⁴ Sjoen de tanimmende wurkleazens yn it ûnderwiis, soene guon meiertiid wolris alderearst om it brea foar it Frysk kieze kinne.

Dat lêste jildt no al yn in protte gefallen foar it leger ûnderwiis. Dat is net sa bêst: in net-motivearre learaar is de dea foar it ûnderwiis. Mar der sit ek in oare kant oan 'e saak dêr't ik tige foar warskôgje wol. Yn it leger ûnderwiis bestiet yn brede rûnten it misferstân, dat it by it Frysk alderearst gean soe om 'e mentaliteit, de motivaasje en pas dan om 'e behearsking fan it fak. Ien oanhaal (út in artikel fan in oplieder foar beukerjuffers) mei dat dúdlik meitsje: "Ik haw, wat it Frysk yn it ûnderwiis oangiet, leaver te krijen mei beukerliedsters, dy't mei hert en siel foar it Frysk fiele (al heart dat wol wat sentimenteel), mar dy't de stavering net alhiel yn 'e macht hawwe, as mei liedsters, dy't de stavering (by need de âlde en de nije) alhiel ûnder de knibbel hawwe, mar dy't feitlik gjin bliksem foar it Frysk fiele."²⁵ It liket langer by guon mei in leafdesferklearring oan it Frysk ta te kinnen. De skriuwer makket nammers in tsjinstelling - wol foar it Frysk fiele en it net goed behearskje oan 'e iene en neat foar it Frysk fiele mar it wol goed yn 'e macht hawwe oan 'e oare kant - dy't net doocht. Ik ha alteast mei de hûnderten studinten en ûnderwizers dy't ik foar Frysk oplaat ha oare ûnderfiningen: motivaasje en fakkennis geane faak meiinoar, krekt sa as der ferbân is tusken it nèt-motivearre wêzen en it nèt-behearskjen fan it fak. It is net te hoopjen, dat de opliedingen foar leararen yn it fuortset ûnderwiis mei dizze populaire - want maklike - opfettingen oanhelle wurde.

1.4. De skoallen: yntellektuele en geografyske ferskillen

1.4.1. Yntellektuele ferskillen

Oant no ta hat Frysk benammen in (lyts) plakje fûn yn 'e "yntellektuele" skoaltypen: MAVO, HAVO, VWO (en BLOS en P.A.) binne navenant goed fertsjinwurdige, wylst de "legere" skoalsoarten, L.B.O. en M.B.O., slim ûnderbedield binne. Mei de te ferwachtsjen ferplichting sille nei alle gedachten ek de lêsten better oan har trekken komme.

Lit ús ris oannimme, dat miskien yn alle soarten fan fuortset ûnderwiis Frysk op it programma stean moat. Dat sil gefolgen hawwe foar it learplan: de learlingen fan in hûshâldskoalle bygelyks freegje om in hiel oar programma as dy fan in gymnasium. Op dit stuit hawwe eins allinne de hegere skoaltypen (wat) ûnderfining mei learplannen (en eineksamenprogramma's) Frysk. As dat net feroaret, kin Frysk net iens (algemien) ynfierd wurde. Goed besjoen hiene no al kommisjes foar learplannen, eineksamenprogramma's en learmiddels oan 't wurk wêze moatten. De praktyk yn it leger ûnderwiis docht útwizing, dat it jierren duorret ear't in ferantwurde learplan klear is.²⁶ It mei net sa wêze, dat "De Haach" Frysk aanst ferplichtet, mar "Fryslân" der net klear foar is.

1.4.2 Geografyske ferskillen

Ien fan 'e lestichste problemen by it skriuwen fan in learplan Frysk foar it leger ûnderwiis is it taalferskil tusken de learlingen: "Een leerplan Fries moet noodzakelijkerwijs een mengeling zijn van een leerplan voor moedertaalonderwijs (met beide componenten [d.w.s. taalbeheersking en taalskôging]), een leerplan voor onderwijs in een tweede taal (T2) en een leerplan voor onderwijs in een vreemde taal. Het zal niet eenvoudig zijn die drie leerplannen (moedertaal, tweede taal, vreemde taal) met elkaar in overeenstemming te brengen."²⁷

Dy swierrichheden jilde ek foar it fuortset ûnderwiis, net allinne foar de learlingen, mar ek foar de *skoallen*. Wy hawwe yn haadstik 1.2.1 al sjoen, dat der grutte ferskillen yn taaleftergrûn fan 'e learlingen binne. It sil - benammen op 'e net-streekbûne skoallen - net mooglik wêze om alle learlingen itselde programma te jaan: in learling dy't fan in twatalige skoalle ôf komt, freget oare stof en in oare oanpak as ien dy't noch nea Frysk hân hat. Der sil dus yn *deselde* skoalle mei ferskillende programma's wurke wurde moatte. Mar ek de programma's fan 'e skoallen *ûnderling* sille ûngelikens wêze (moatte). It makket nochal wat út oft Frysk op bygelyks de MAVO yn Wolvegea of dy yn Ferwert jûn wurdt. Yn it earste gefal sil it Frysk foar de measte learlingen de twadde taal wêze, wylst it foar it grutste part fan 'e learlingen yn Ferwert de memmetaal is. It (needsaaklike) ferskil yn

programma's hat fansels ek syn wjerslach op 'e feardichheden fan 'e learlingen. Benammen foar groepen dy't eineksamen dogge of in testimoanium krije, kin dat ferfelende gefolgen hawwe: hoewol't neffens it boekje alle (slagge) kandidaten itselde briefke krije, is dat yn 'e praktyk fan tige ûngelikenze wearde. It liket my ta, dat de besteande ferskillen net oanmoedige of goedpraten wurde moatte (lykas yn it leger ûnderwiis wenst is²⁸): noch de learling noch it Frysk hat dêr belang by.

2. Frysk as fiertaal

2.1. Ynlieding

Foarsafier't Frysk yn it fuortset ûnderwiis jûn wurdt, is dat hast altiten as *fak*, d.w.s. dat de bern Frýsk leare kinne, krekt sa as bygelyks rekkenjen of biology. Hoewol't dêr gjin wetlike behinderingen foar binne, wurdt Frysk amper as *fiertaal*, d.i. as ûnderwiistaal by oare fakken, brûkt. Wa't dat al docht, is sa'n útsûndering, dat er fuort de ûnderwiiskundige parse op besite kriget.²⁹ Spitigernôch mei de op 5 oktober 1979 ynstallearre Rykskommisje foar Frysk yn it fuortset ûnderwiis har neffens de taakomskriuwing allinne mar mei Frysk as *fak* dwaande hâlde.³⁰ It is fan it aldergrutste belang, dat de opdracht - hoe dan ek - útwreide wurdt mei Frysk as fiertaal. Ik sil besykje dúdlik te meitsjen wêrom't Frysk ek as ûnderwiistaal brûkt wurde moat.

2.2. It belang fan Frysk as fiertaal

It memmetaalûnderwiis yn it Hollânsk is net beheind ta de oeren taalûnderwiis dy't foar it fak op it roaster steane. Dêrbûten brûke de learlingen by (hast) alle oare fakken ek Hollânsk. Op dy manier wurdt har taalfeardigens ûngemurkenwei fergrutte. Se leare yn har memmetaal oer de wrâld om har hinne te tinken en te praten. Al dy taalkennis soene se nea yn 'e oeren dy't foar Hollânsk as fak útlutsen binne, opstekke kinne.

It Frysk hat as fak al gâns minder te betsjutten as it Hollânsk: it hat - foarsafier't it jûn wurdt - minder oeren en dat sil yn 'e takomst ek grif sa bliuwe. As der net de stipe fan Frysk as fiertaal by komt- en dan tink ik minstens oan fjouwer oant seis oeren yn 'e wike - dan sil it wurk fan 'e Kommisje Frysk yn it fuortset ûnderwiis fierhinne om 'e nocht wêze. Om dat begripe te kinnen, moatte wy ek nei it plak fan it Frysk bûten it ûnderwiis sjen.

Hoewol't de skoalle grif fan grut belang foar de (taal)foarming fan it bern is, is de wrâld dêrbûten noch wichtiger. As it bern yn it fuortset ûnderwiis komt, dan hat it al in hiel stik taalkennis en taalfoarming opdien:

âlden, bruorkes en suskes, maten, juffer en master, radio, tillefyzje, krante ensfh. hawwe dêrta bydroegen. Ek Frysktalige bern komme al hiel ier mei it Hollânsk yn oanrekking. Wat âlder it bern wurdt, wat Hollânsker syn wrâld wêze sil. Yn 'e "offisiële" domeinen - ek it ûnderwiis: - is it allegearre Hollânsk. De romte dy't it Frysk tastien kriget yn byg. it iepenbiere bestjoer, de media, rjochtspraak, godstsjinst, technyk en wittenskip is lyts *en tige ôfhinklik fan persoanlike initiativen*: "dat" Frysk is noch altiten foar in fierstente grut part in saak fan en foar de leafhawwers. Wetlike regelingen foar it Frysk binne der hast net.

It iennichste offisiële domein dêr't it Frysk nei in mear as hûndertjierrige striid hiel hoeden talitten wurdt, is it ûnderwiis. Op dit stuit moat it heil eins alhielendal fan dy kant komme en dat is in (te) swiere lêst. Myn pleit foar Frysk as fiertaal (en fak fansels) hat allinne mar doel as mei de skoalle de maatskippij ferfryske wurdt. Dêr is in begjin mei makke troch de oerheden. Fan har sil alderearst de takomst fan it Frysk ôfhingje.³¹

Om gjin misferstân te krijen: ik achtsje it ûnderwiis in brûkber en wetlik middel om it Frysk te bewarjen en - as it heal kin - fuort te sterkjen. As Frysk allinne mar bedoeld wêze soe om foar de learlingen de oergong fan memmetaal (Frysk) nei Standerttaal (ABN) makliker te meitsjen, dan soe dit artikel in folslein oare ynhâld hawwe, m.o.w.: it giet yn myn opfettingen like goed om in taalpolityk as om in ûnderwiiskundich probleem.

Dat lêste sjocht de ryksoerheid nammers ek yn. By de ynstallearring fan 'e Kommissje Frysk yn it fuortset ûnderwiis hat steatssiktaris De Jong û.m. sein: "De Friestalige herkomst van de leerling is geen achterstand, maar een verworvenheid die blijvende ontwikkeling vereist. Zulks ter voorbereiding op een samenleving, waarin het Fries en het Nederlands steeds vaker naast elkaar worden gebruikt, zowel in de bestuurlijke en de economische als - en zeker niet in de laatste plaats - in de culturele sectoren van het maatschappelijk leven.

Optimaal maatschappelijk functioneren in Friesland kan slechts wanneer men kennis heeft van de Friese taal. Zij is de toegangspoort tot de eigen Friese cultuur en de eigen Friese samenleving. En binnen het Koninkrijk moet plaats zijn voor het Fries *als belangrijk cultuurgoed, zeer waard om in stand te worden gehouden* [skeanprint fan my, PB]."³² Dy útspraak kin it regear by gelegenheid oan hâlden wurde.

2.3 Welsk as fiertaal

Foar it twatalige l.û. yn Fryslan hat Wales in wichtich foarbyld west. Dyselde funksje soe it hawwe kinne foar Frysk yn it fuortset ûnderwiis.³³ Op 113 fan 'e 251 skoallen foar fuortset ûnderwiis wurdt Welsk as fak jûn,

meast yn 'e earste trije jier. Oer it generaal wurde wyks mear as twa oeren oan Welsk as fak bestege; ien oere is in útsûndering. Op 129 skoallen is it Welsk by op syn minst ien oar fak fiertaal.³⁴ Der binne "ten secondary schools in which Welsh is almost exclusively the language of instruction."³⁵ Dat is blykber gjin beswier foar de fierdere karriëre fan 'e learlingen: "They [dy tsien skoallen] cater for over 5,000 students up to University level, they take their external examinations in Welsh and their success in placing students in prestigious Universities like Oxford and Cambridge has never been endangered by the fact that the students have been taught in Welsh."³⁵

It belang fan Welsk as fiertaal wurdt yn Wales goed ynsjoen: "'Elk bern dat yn Carmarthenshire [in "county" yn it súdwesten] berne is, is lid fan in twatalige mienskip en der moat foar soarge wurde dat it yn sa'n mienskip opgroeit en him ûntjout ta in selsbewust minske mei selsfertrouwen [...]. De Welske taal is mear as in fak. It is fiertaal yn it ûnderwiis, by it jin uterjen en yn hiel it libben".³⁶

2.4. *Swierrichheden by it brûken fan Frysk as fiertaal*

It brûken fan Frysk as fiertaal sitte gâns swierrichheden oan fêst. De grutste tûkelteammen neam ik - tige yn 't koart - hjirûnder.

1. It ûntbrekt it Frysk oan *faktermen*.³⁷ Sa jout Ten Hoeve oan it lyseum te Dokkum ekonomy yn it Frysk, mar hy sit "mei in soad faktermen, dy't men net sûnder mear yn it Frysk oersetse kin."³⁸

2. Der binne allinne foar it fak Frysk *learmiddels*; foar Frysk as fiertaal is alhielendal neat.³⁹ It seit himsels, dat it jierren duorje sil, ear't yn it alderdriuwendste ferlet foarsjoen wurde kin. Dochs moat dat sa gau mooglik dien wurde: as der gjin lesmateriaal is, mei men net fan 'e trochsneed learaar ferwachtsje, dat er syn fak yn it Frysk jaan sil. It soe miskien de baas wêze om learmiddelkommisjes op te rjochtsjen dêr't saakkundigen foar Frysk en foar de ûnderskate fakken yn sitte. Dy kommisjes moatte dan ek oer de fakterminology gear.

3. De *leararen* hawwe har *oplieding* net yn it Frysk hân, wylst in - grut? - diel sels net iens Frysktalich is. Ek Wales sit dêrmei.⁴⁰ "It grutste part fan 'e Welsk brûkende leararen is te finen by letterkunde en godstsjinstige foarming. Dan komme skiednis en ierdrykskunde. Welsk wurdt somtiden ek brûkt by fakken as húshâldkunde, hânarbeid, drama en muzykûnderwiis." De natuerwittenskippen wurde yn it Ingelsk jûn.⁴⁰

By hokker fakken oft Frysk as ûnderwiistaal brûkt wurde kin en moat, is net maklik te sizzen. It leit yn 'e reden om yn alle gefal oansluting by it bekende te sykjen. Dan soene fakken as skiednis, muzyk en biology alderearst yn 'e beneaming komme. It is nedich om it Frysk *systematysk*

by dy fakken as ûnderwiistaal te brûken. Ut en troch in oerke set gjin seadden oan 'e dyk. Ek projektûnderwiis yn it Frysk sjoch ik net folle heil yn: it Frysk krijt dêrtroch net in folweardich plak yn it ûnderwiis, it bliuwt der tefolle by hingjen.

Miskien soe Frysk as fak en as fiertaal op Ubbo Emmius, de nije learare-oplieding, ynfierd wurde moatte⁴¹. De studinten leare dêr twa fakken, it iene op twadde- en it oare op treddegraadsnivo. In oantal fakken soe yn it Frysk jûn wurde kinne. Omdat Ubbo Emmius gjin earstegraads oplieding hat, soene op 'e M.U.-A en -B-oplieding yn Ljouwert - dêr't it fak Frysk wol oanbean wurdt - allyksa in stikmannich stúdzjerjochtingen (ek) yn it Frysk moatte.

4. Der binne tusken de learlingen (te) grutte *nivoferkillen* (sj. haadstik 1.2.1)⁴². Guon sille it Frysk amper of net ferstean, wylst oaren it sûnder muoite skriuwe kinne. Dat is foar de learaar tige lestich: hy moat mei beide utersten en alles wat dêr tusken sit, rekken hâlde en dêr is eins gjin begjinnensein oan. Op sa'n manier komt syn eigen fak yn 'e knipe. It probleem sil pas mei om te gean wêze as de ûnderlinge ferskillen tusken de learlingen ferlytse binne ta wat, ek by oare fakken, gewoan is. Dat hoecht net earder ferwachte te wurden as Frysk in royaal en systematysk plak kriget yn it ûnderwiis. Sa hinget it iene fan it oare ôf.

5. De *organisatoaryske* swierrichheden sille it lytst wêze as foar alle learlingen deselde lessen Frysk (as fak en fiertaal) ferplichte wurde. It is lykwols de fraach oft it reël is om dêr op te tidigjen. Yn Wales bestiet de mooglikheid foar de learlingen om yn 'e ientalige (Ingelske) of twatalige (Ingelske en Welske) stream pleatst te wurden. Ideaal is dy situaasje net. Der is in sosiale tsjinstelling tusken de "ienfâldige" Welsktalige plattelânsbern en 'e yn haadsaak út 'e stêden ôfkomstige Ingelsktalige bern út 'e hegere maatskiplike lagen. In oar beswier is, dat, om 'e taalgroepen foar Welsktaligen fol te krijen, alle soarten fan learlingen - "likefolle harren yntelliginsje" - byinoar setten wurde. En trêd: it is faak ûnmooglik om groepsyndielingen te meitsjen, as de bern sels kieze meie hokker fakken oft se yn it Ingelsk en hokker yn it Welsk dogge.⁴³

6. It is de lêste jierren yn 'e moade om 'e *âlden* op ien as oare wize yn it ûnderwiis te beheljen. Sa wurdt yn *Naar een Leerplan Fries* foar it leger ûnderwiis pleite foar âlderpartisipaasje: "De invoering van het nieuwe vak Fries geeft nu de scholen de gelegenheid om met de ouders de eerste stap te zetten op de weg naar ouderparticipatie. Juist het onderwijs in het Fries is een goede gelegenheid om samen als ouders, leerkrachten en bevoegd gezag na te denken over het doel en de inhoud van het Fries."⁴⁴ Neffens in ûndersyk út 1977 wie 40,7% fan 'e âlden tsjin in ferplichting fan Frysk yn it leger ûnderwiis (41,7% wie foar).⁴⁵ Men freget jin by sokke sifers wol ôf wêr't dy - oars net sa bêst foarljochte âlden⁴⁶ - oan meiwurkje

moatte: it Frysk fuort mar wer ôfskaffe?

Ek it fuortset ûnderwiis soene neffens guon de alden yn behelle wurde moatte. Sa hat steatssiktaris De Jong û.m. sein: “En, last but not least, wat vragen de scholen met betrekking tot het Fries, in casu: wat vragen de ouders.”⁴⁷ It is net botte wierskynlik, dat de âlden fan ‘e learlingen yn it fuortset ûnderwiis wol foar it Frysk kieze sille. Ek yn Wales is mar in lyts part fan ‘e âlden foar Ingelsk en Welsk te finen.⁴⁸

3. L e a r m i d d e l s⁴⁹

3.1. Ynlieding

Hoewol’t it by guon wakker wisânsje is om sels lesmateriaal te meitsjen, achtsje ik it yn prinsipe in grut foardiel as dat der al is. De learaar Frysk hat syn tiid mear as nedich en boppedat: ien dy’t wat kréatyf is, kin him al gau mei it besteande materiaal rêde. Spitigernôch foldogge de measte Fryske learmiddels net op in tal wichtige punten. Dêr moat sa gau mooglik yn foarsjoen wurde. As Frysk ferplichte wurdt, sil boppedat in grut tekoart oan learmiddels ûntstean, benammen foar de net-Frysktaligen en de learlingen fan it beropsûnderwiis.

Ik sil my yn myn (kritysk) oersjoch beheine ta de ûnderbou en middelklassen: dêr is it ferlet oan better en nij lesmateriaal it grutst. Dêr komt by, dat in mooglike ferplichting alderearst (en mooglik wol allinne) foar de earste learjierren jilde sil.

3.2. Learmiddels foar de ûnderdielen ferstean, praten en skriuwen

- a. F. Broers, G. de Vries, A.S. Wadman en G. v.d. Woude. *De Oanrin*. Wolters-Noordhoff. Groningen, 1971. 123 s. f 10,00.
- b. J. Boersma, *De Taeltille I*. 2de pr. AFUK. Ljouwert, 1976. 64 s. f 5,00.
- c. J. Boersma. *De Taeltille II*. AFUK. Ljouwert, 1971. 95 s. f 7,00.
- d. J. Stienstra. *Taalboek foar begjanners*. 8ste pr. AFUK. Ljouwert, 1979. 135 s. f 9,00.
- e¹. M. Bylsma e.o. *Onderwijsleereenheden [Olé’s]*. A-rige 1-20 [mei trije lûdkassettes foar útspraak en sprekfeardigens]. AFUK. S.p., 1978-1979. f 52,50.
- e². P. Boersma e.o. *Onderwijsleereenheden [Uli’s]*. C-rige 1-20. AFUK. Ljouwert, 1978-1979. f 30,00.

3.2.1. Stavering

De Oanrin, *De Taeltille I* en *De Taeltille II* binne allinne yn ‘e stavering fan 1945 te krijen. Dat makket se foar it

ûnderwiis ûnbrûkber. Ik wit net oft der ek plannen binne om 'e boekjes om te staverjen. It *Taalboek foar begjanners* en de *Olé's/Uli's* binne yn 'e steatestavering útjûn.

3.2.2. Publyk

Neffens it "Wurd foarôf" kin *De Oanrin* "yn de legere klassen fan alle skoallen fan fuortset ûnderwiis, dus foar it tariedend wittenskiplik, it algemien fuortset en it leger beropsûnderwiis" brûkt wurde.

Yn *De Taeltille I* stiet (op 'e titelbledside) allinne, dat it in "nij taelboek foar it fuortset ûnderwiis" is. As wy oannimme meie, dat *De Taeltille II* - dat neffens it "Foarwurd" ornearre is "foar de heechste klassen fan de MAVO en de middelklassen fan de HAVO" - it ferfolch is op *De Taeltille I*, dan soe it lêste boekje makke wêze foar de ûnderbou fan MAVO en HAVO.

It *Taalboek foar begjanners* is skreaun foar de Leargong A. Dêrneist wurdt it in protte brûkt by de Applikaasjekursussen Frysk. It is dus in methoade foar *folwoeksenen*. Lykwols wurdt it ek oan skoallen - benammen foar de ûnderbou - ferkocht.

De *Olé's/Uli's* rjochtsje har op folwoeksenen dy't (rûchwei) net mear as de legere skoalle hân hawwe, dus it Iepen Skoalle-publyk. De A- en de (noch te ferskinen) B-rige binne foar net-Frysktaligen, de C- en de (ek noch net útjûne) D-rige foar Frysktaligen. Wa't de A- en B-rige dien hat, kin it Fryslân-Diploma foar net-Frysktaligen helje, wylst de C-rige opliedt foar it Fryslân-A- en de D-rige foar it Fryslân-B-diploma. Ek de *Olé's/Uli's* wurde wol op 'e skoallen brûkt.

Op dit stuit is it dus sa, dat de learmiddels dy't spesiaal foar it fuortset ûnderwiis gearstald binne - *De Oanrin* en *De Taeltille I en II* -, om 'e stavering ôffalle, sadat by wize fan needoplossing in berop dien wurde moat op methoaden foar folwoeksenen (*Taalboek foar begjanners*, *Olé's*, *Uli's*).

3.2.3. Ynhâld

Ik sil de ynhâld benammen hifkje neffens de easken fan it learplan en de eineksamenprogramma's Frysk:⁵⁰ dêr moat de learaar ommers (tige) rekken mei hâlde.

De Oanrin telt 28 lessen. Elke les begjint mei in lêstekst, acht kear in gedicht en tweintich kear in stikje proaza (of in proazafragmint). It nivo fan 'e teksten is tige ôfwikseljend. Maklike en slimme stikken steane trochinoar. Moderne skriuwers binne net fertsjinwurdige. Ek de ynhâld fan 'e teksten is de histoaryske en tradisjonele kant neist (ûnderwerpen binne û.m. fierljeppen, silen, aaisykjen, hurdriden, walfiskfeart (2x), wylst trije kear in fragmint oernommen is út Twerda syn *Fan eigen hiem*).

Yn 'e oefeningen leit de klam op *idioom* (dat nochal argaysk is) en *tekstbegryp*. Dêrneist jouwe de gearstallers (mear of minder) omtinken oan a.m. *stavering*, *tiidwurden*, *oersetten* (Frysk-Hollânsk en Hollânsk-Frysk), *ynterferinsjes* en *útspraak*.

Hoewol't yn in stikmannich opdrachten saken as *foardragen*, *toanielspyljen* en *klassepetear* (sûnder ynstruksje oars) oan 'e oarder komme, wurdt oan 'e *praat-* en *harkfeardigens* fierstente min dien. Itselde jildt foar de *stelfeardigens*. It boek is blykber allinne foar Frysktaligen ornearre, want oan 'e ûnderdielen *ferstean* en *útspraak* wurdt neat resp. hast neat dien. Yn it algemien jildt, dat de methoade tige tradisioneel is en eins allinne mar in berop docht op 'e *kognitive* feardichheden.

De Oanrin is foar it beropsûnderwiis te dreech (dêr hoecht men bygelyks net al te folle kennis fan Frânsk, Dútsk, Ingelsk en Latyn te ferwachtsjen). Foar de oerbliuwende skoaltypen is it net gaadlik foar de hiele *ûnderbou*: twa-trije jier itselde boek brûke is didaktysk sjoen in swiere opjefte en dat jildt hielendal foar *De Oanrin*.

De Taeltille I befettet 15 lessen. Elke les begjint mei in (meastentiids literair) proazafragmint. De kar fan 'e teksten is ek hjirre troch de tradysje beskaat: sa is Reinder Brolsma fjouwer kear fertsjinwurdige. Hoewol't Boersma allegearre auteurs nommen hat dy't yn 'e 20ste ieu publisearre hawwe, komt de nijste literatuer net oan bar: Trinus Riemersma (*1938) is de "jongste" skriuwer.

De teksten wurde hieltiten folge troch in a-, b-, c- en in d-opdracht. Yn 'e a-opdrachten komt alle kearen min ofte mear n.o.f. de teksten *taaleigen* - ek net botte eigentiidsk - oan 'e oarder. It oare wichtige ûnderdiel is de (net systematysk behannele) *stavering*, dy't yn alle b-ûnderdielen jûn wurdt. Yn 'e c-opdrachten moatte de learlingen û.m. njoggen kear in tal sintsjes *oersette* (Hollânsk-Frysk). Yn it lêste skift leit de klam op *sprekwurden*, *ynterferinsjes* en foaral *frije opdrachten* (opstel, klassepetear, sprekbeurt). De learling kriget gjin inkelde oanwizing by dy lêste opdrachten en dêrmei hawwe se net folle doel.

As wy wer nei de easken fan it learplan sjogge, dan krije allinne *idioom* en *stavering* (oant op in hichte) har gerak. *De Taeltille I* is foar Frysktaligen fierhinne en foar net-Frysktaligen hielendal ûnbrûkber.

De fyftjin lessen binne (sels by ien oere yn 'e wike) maklik yn in jier troch te kommen. It boekje jout dus foar de *hiele* ûnderbou fan MAVO en HAVO fierstente min.

De achttjin lessen fan *De Taeltille II* begjinne ek allegearre mei in stikje proaza of in proazafragmint. De jongste skriuwer is Durk van der Ploeg (*1930). Yn mar trije teksten komme (betreklik) aktuele saken op it aljemint. Omdat Boersma neffens it "Foarwurd" de teksten "de wichtichste eleminten fan it taelboek" achtet, moat dy iensidige kar jin nammerste mear fernuverje.

Mei't neffens de skriuwer benammen rekken hâlden is mei

de easken fan it MAVO-eineksamen, is it in goed ding, dat yn 'e A-oefeningen it ûnderdiel *tekstferklearring* hyltiten werom komt. Yn 'e sechstjin b- en c-opdrachten leit de measte klam op *taaleigen*; dêrneist krije de ûnderdielen *siswizen en sprekwurden* (7x) en *sinnen ôfmeitsje* (5x) ek gâns omtinken. Oft de learlingen dêr sa wiis mei binne, is de fraach: se dogge net of amper in berop op harren krêativiteit. Yn 'e d-opdrachten wurde hast alle kearen ûnderwerpen jûn foar in *petear* of in *opstel*, mar ek hjirre wer sûnder ynstruksje.

Op grûn fan it boppesteande sil it dúdlik wêze, dat allinne (argaysk) *idioom* en *tekstferklearring* de nedige romte krigen hawwe. Alle oare ûnderdielen fan it learplan ûntbrekke of wurde ûnfoldwaande behannele. It boekje kin allinne troch Frysktaligen brûkt wurde.

Ek *De Taeltille II* jout mar foar ien jier stof. Wa't dus - nettsjinsteande alle beswieren - *De Taeltille I* en *II* brûke wol, is der by ien oere wyks yn twa jier troch. De beide boekjes kinne net as in ferfolch op *De Oanrin* sjoen wurde: dêrfoar jouwe se te min nijs en boppedat binne se minder dreech. Wat de skoalmethoaden oanbelanget, kin de learaar dus kieze tusken of *De Oanrin* of *De Taeltille I* en *II*. Wa't dêr - mei rjocht en reden - net folle heil yn sjocht, komt telâne by it *Taalboek foar begjanners* of de *Uli's/Olé's*.

By alles wat hjirnei oer de lêstneamde methoaden sein wurdt, moat de lêzer der wol rekken mei hâlde, dat se net foar it fuortset ûnderwiis makke binne. Omdat se dêr lykwols brûkt wurde en de *Olé's/Uli's* boppedat in brûkber alternatyf foar de "offisiële" skoalmethoaden foarmje, sil ik se besprekke.

It *Taalboek foar begjanners* hat sechstjin gewoane lessen, wylst Stienstra yn santjin oant en mei njoggentjin de eksamenopjeften 1974-1977 en 1979 fan it Fryslân-Diploma-A jout. Foarop - yn letterlike en figuerlike sin - stiet de *stavering*. Wa't alle staveringslessen leard en makke hat, soe staverje kinne moatte. Ek de *tiidwurden* wurde wiidweidich behannele. In helpmiddel by de ferbûging en stavering fan (sterke en ûnregelmjittige) tiidwurden is *Dat lestige tiidwurd*.⁵¹ Der is in grut ferskaat oan - net altiten like maklike - *idioom oefeningen*, dêr't Stienstra yn 'e "Oantekenings" faak noch gâns ynformaasje by jout. De skriuwer docht alle war om *Hollânske ynfloeden* te kearen. It is oars de fraach oft de betreklik tafallich keazen foarbylden út 'e noch hieltiten tanimmende stream ynterferinsjes wol safolle doel hawwe.⁵² Yn it *Taalboek* steane in protte opdrachten oer *siswizen en sprekwurden*. Hoewol't ek Stienstra skriuwopdrachten jout, seit er der net by, hoe't in brief of ferslach skreaun wurde moat. Yn 'e ôfdieling "Om te lêzen en te ûnthâlden" fertelt Stienstra yn 'e measte gefallen wat oer in (bekende) Fryske skriuwer. De jongste, troch Stienstra apart besprutsen skriuwer, is Reinder Brolsma (*1882).

It *Taalboek* jout allinne genôch op it mêd fan 'e

stavering en it *idioom* (dat wer tige traditoneel is). It boek is foar bern de droege en ientoanige kant neist: de iene (staverings-, tiidwurd- of idioom-)oefening jaget de oare. De measte ûnderdielen fan it learplan komme net of net foldwaande oan 'e oarder. Hollânsktalige learlingen - of better sein: kursisten - is gjin rekken mei hâlden.

In rige *Olé's/Uli's*⁵³ bestiet út achttjin losse learpakketten fan trochinoar 20-25 siden en twa herhellingslessen. Yn in learpakket wurdt de stof op in systematyske en tige dúdlike manier stapke foar stapke oanbean. De kursist wit krekt wat fan him ferwachte wurdt. Hy kin - bygelyks thús - hielendal selsstannich in *Olé/Uli* trochwurkje. Ek it hifkjen fan it learde kin er sels dwaan. Elke *Olé/Uli* hat in fêste yndieling. De wichtichste ûnderdielen binne: de *rasionaal* (koarte ynhâldsopjefte), de *leardoelen* (dêr't yn termen fan gedrach oanjûn wurdt wat de kursist nei it trochwurkjen fan it oanbelangjende learpakket kin), de *foartoets* (dêr't oer alle leardoelen wat frege wurdt; as de kursist de foartoets goed makke hat, kin er fuort de neitoets meitsje en as ek dy foldwaande is, dan mei er de hiele *Olé/Uli* oerslaan), de *ynhâldlike kearn* (de eigentlike learstof), de al neamde *neitoets* en de *antwurden*.

Yn elke *Olé/Uli* wurdt in beskaat thema behannele; de rige begjint tichteby hûs (byg. de hûshâlding, it wenjen), mar wat fierder yn 'e rige, wat algemiener it ûnderwerp. In thema komt yn alle fjouwer *Olé's/Uli's* op in hieltiten abstrakter nivo werom. De Centrale Bibliotheekdienst hat mappen gearstald, dêr't de kursist mear ynformaasje oer de ûnderwerpen yn fynt.

It giet yn 'e *Olé's/Uli's* neist it oanlearen fan it Frysk om in stik maatskiplike foarming. De measte *Olé's/Uli's* hawwe in progressyf-krityske toan.

Der is nei stribbe om *sa folle mooglik feardichheden* ôfwikseljend oan bar komme te litten. Ek yn 'e oefeningen sit in grut ferskaat. Dêrby wurdt gauris in berop dien op fisuele en manuele feardigens. De ynstruksje by de opdrachten foar *praten* en *skriuwen* hie oer it generaal wol wiidweidiger meien. De oersettingen yn it Hollânsk wike gauris ûnnedich fier fan it Frysk ôf. Yn 'e A-rige wurdt gâns omtinken jûn oan it *ferstean* en *útsprekken* fan it Frysk. Dêrmei binne de *Olé's* ek brûkber foar Hollânsktaligen. De útspraak oefeningen steane ek allegearre op bantsjes. Spitigernôch binne de opnamen didaktysk sjoen net slagge: in tekst wurdt sûnder ûnderbrekking lêzen, sadat de kursist dus net hieltiten lytse stikjes neisizze kin.

De learstof wurdt boartlik, mar wolris wat oerflakkich oanbean. De kursist kin in protte fan syn eigen krêativiteit kwyt. De troch de gearstallers sels skreaune teksten binne wolris wat flau en lizze - benammen yn 'e A-rige - gauris ûnder it nivo fan 'e folwoeksen kursisten. It idioom is by de tiid. Guon kearnwurden - dy't yn wurdlisten nochris op in rychje setten wurde - komme yn ûnderskate oefeningen werom. It tal oan te learen wurden hie wol

grutter wêze kinnen. De taalkundige ynformaasje – byg. De ferbûging fan tiidwurden – is te folle oer de *Olé's/Uli's* hinne ferspraat: lesjouwer en kursist hawwe gjin oersjoch.

De *Olé's/Uli's* jouwe as iennichste learmiddel de mooglikheid ta *differinsiaasje*: elkenien kin syn eigen tempo oanhâlde. As Frysk ferplichte wurdt, sil dat – sjoen de begjinsituaasje – perfoarst needsaaklik wêze. De beide foardielen – dy't ik al neamd ha – binne, dat de learlingen/kursisten de *Olé's/Uli's* selsstannich meitsje kinne en dat de *Olé's* foar Hollânsktaligen makke binne. Ek dat is by in eventuele ferplichting in ding fan belang.

Spitigernôch binne de *Olé's/Uli's* net sa brûkber foar it fuortset ûnderwiis wat de taalkundige ynformaasje oanbelanget: de measte learlingen kinne wol mear oan. Oan 'e oare kant sil it foarmingsaspekt foaral de jongste learlingen te dreech wêze. Mar nochris: de opset fan de *Olé's/Uli's* is tige gaadlik foar it Frysk yn it fuortset ûnderwiis. De skriuwers fan 'e nij te meitsjen learmiddels sille der in foarbyld oan nimme kinne.

3.2.5. Utfiering

De Oanrin is kreas útfierd, mar it lettertype is te lyts. Yllustraasjes ûntbrekke.

De Taeltille I is (te) ienfâldich útjûn. Der steane twa (funksjonele) tekeningen yn. By langer brûken falt de methoadе útinoar, sa hat de praktyk my leard.

De útfiering fan *De Taeltille II* is al like ienfâldich. It hat gjin yllustraasjes. Ek dit boekje oerlibbet de jierren net.

Mei it *Taalboek foar begjanners* wiist it net bêst. De brûkte letter is fierstente lyts. Boppedat wurdt hast oeral deselde letter brûkt: tekst, titels, opdrachten ensfh. binne mei dêrtroch min te ûnderskieden. Omdat alles stiif opinoar sit, wurdt de ûnoersichtlikens noch grutter. Underdielen dy't neat meiinoar te krijen hawwe, steane faak ûnder itselde opjeftenûmer. De nûmering fan 'e opjeften is net logysk en systematysk. It boek is net yllustrearre. Ik kin der yn komme, dat de AFUK de learmiddels sa goedkeap mooglik produsearje moat, mar dit kin der perfoarst net op troch.

Yn 'e *Olé's/Uli's* is in protte muoite bestege oan 'e uterlike fersoarging. It lettertype is royaal. Der is gâns wyt en yllustraasjes binne rynsk opnommen. Neffens guon binne de tekeningen wat stiif en net altiten like funksioneel. It tal printflaters is grut.

3.3. Learmiddeis foar lêzen en literatuer

Liket it mei de "taalboeken" al net bêst, mei it materiaal foar lêzen (en literatuer) stiet it der noch minder foar. It iennichste learmiddel foar *de hiele ûnderbou foar alle*

typen ûnderwiis is: A. Bosma-Banning en G. de Vries. *Maskelyn*. 3de pr. AFUK. Ljouwert, 1977. 181 siden. f 8,00. Omdat de teksten yn 'e taalmethodaden meast nei de behâldende kant útskaaie, moat mei *Maskelyn* hiel wat goedmakke wurde, sil it der noch in bytsje op lykje.

3.3.1. *Stavering*

It boek ferskynt sûnt de trêde printinge yn 'e steatestavering.

3.3.2. *Publyk*

Neffens it "Foarwurd" hawwe de gearstallers "benammen socht nei gaadlike, spannende lêstof foar de legere klassen fan it fuortset ûnderwiis. Der stean lykwols genôch teksten en fragminten yn dy't ek de âldere lêzers oansprekke sille."

3.3.3. *Ynhâld*

Yn *Maskelyn* - de namme seit it al - is fan "alles" te finen: gedichten, fersen (sûnder muzyk), proaza, toaniel, literaire en net-literaire teksten, oarspronklik wurk, oersettingen, bewurkingen, koarte en lange, maklike en drege stikken, fragminten en folsleine teksten, bibelsk proaza, in spoekferhaal, in misdiedferhaal, in mearke, histoaryske sketsen, balladen en folle net genôch. Wat dat oangiet hat *Maskelyn* gâns mear te bieden as de besprutsen taalmethodaden, mar omdat it (allinne mar) in blomlêzing is, mei dat ek wol.

Dochs hiene ek yn *Maskelyn* wol wat mear ferrassingen stean meien: it opnimmen fan Rients Gratama's "De ballade fan de bokking" is in pluspunt, mar oer it algemien hawwe de gearstallers har tefolle beheind ta algemien achte-nearre skriuwers (byg. Ulbe van Houten (2x), Fedde Schurer (3x) en Freark Dam (3x)). Bûten Meindert Bylsma, oars ek al lang gjin begjinner mear, is de jongere en jongste generaasje wer oerslein.

De folchoarder fan 'e sânentritich teksten hie better kinnen: lang en koart, dreech en maklik, âld en nij, poëzij en proaza, oarspronklik en oerset wurk, it stiet allegearre trochinoar. Wa't net goed op 'e hichte is mei de Fryske literatuer - en wa fan 'e jonge lêzers is dat? - ferslacht der yn. De kâns op betizing wurdt noch grutter mei't alle bio- en bibliografyske ynformaasje ûntbrekt. Sels de boarnen dêr't de teksten út helle binne, wurde net opjûn.

Benammen foar it beropsûnderwiis binne gâns teksten te dreech. Omdat de teksten allinne yn it Frysk opnommen binne, kinne Hollânsktaligen net folle mei *Maskelyn*.

3.3.4. Utfiering

It boekje is kreas útfierd, mar lykas by safolle learmiddels foar it jonge publyk út 'e ûnderbou, ûntbrekke ek hjirre de yllustraasjes.

4. B e s l ú t

De swierrichheden mei Frysk yn it fuortset ûnderwiis binne tige grut. De learlingen sille gauris mei in breklike (aktive) behearsking fan it Frysk fan 'e legere skoalle ôf komme. It ferskil yn harren foaroplieding sil de ferfolchskoallen fakentiden twinge om mei mear as ien programma yn 'e selde klasse te wurkjen. As Frysk ferplichte wurdt, koe it wolris raar ôffalle mei de motivaasje fan learling en learaar. De measte learmiddels (fan 'e ûnderbou) foldogge op dit stuit - sawol neffens ynhâld as foarm - al net. By in ferplichting wurdt it ferlet fan (goed) lesmateriaal noch grutter. Itselde jildt foar learplannen en eineksamenprogramma's. In algemiene ynfiering hat in grut tekoart oan leararen fan gefolgen, hielendal as Frysk ek as fiertaal op it programma komt (wat neffens my perfoarst needsaaklik is).

"De Haach" liket ryp foar it Frysk. De kânsen dy't der binne, moatte oanpakt wurde. As de Rykskommisje foar Frysk yn it fuortset ûnderwiis net op 'e slach past, dan is de kaart (foar lange jierren en miskien wol foargoed) ferjûn. De healslachtige oanpak fan Frysk yn it legere ûnderwiis moat net herhelle wurde; dan is it better om net iens oan 'e drege put te begjinnen. Ik hoopje, dat dit artikel in bydrage leverje kin ta in ferantwurde plak fan Frysk yn it fuortset ûnderwiis.

Pieter Breuker

Noaten:

1. Sûnt ein 1978 is - mei ûnder myn lieding - in groep dosinten en studinten Frysk dwaande mei it skriuwen oan in didaktyk Frysk foar it fuortset ûnderwiis.
2. E. de Corte e.a. *Beknopte didaxologie*. 4de dr. Wolters-Noordhoff. Groningen, 1976, p. 82.
3. O.w. yn noat 2, p. 84.
4. It tige gearstalde karakter fan 'e begjinsituaasje wurdt ûnderskatten yn *Zeggenschap*: "Met wat common sense, wat kennis van ontwikkelingspsychologie, een open oor en een open oog komen we een heel stuk." Sj.: Jan Griffioen en Harm Damsma. *Zeggenschap; grondslagen en een uitwerking van een didaktiek van het Nederlands in het voortgezet onderwijs*. 2de, herziene en vermeer-

- derde druk. Wolters-Noordhoff. Groningen, 1978, p. 53. Ek yn *Naar een leerplan Fries* (foar it leger ûnderwiis) wurdt dêr fierstente maklik oer tocht. Sj.: Sikko de Jong, *Naar een leerplan Fries*. Stichting voor de Leerplanontwikkeling. Enschede, 1979, p. 5-1 o/m 5-13.
5. O.w. yn noat 2, p. 84-87.
 6. It haaddoel fan dy kursus is it skriuwen fan in skoalwurkplan Frysk (hoe jou ik Frysk en wat jou ik?). Yn 'e 14 x 2 oeren dy't de kursus duorret, kinne meiïnoar 7 oeren bestege wurde oan taalûnderwiis. Yn dy tiid moatte ek byg. net-Frysktaligen Frysk leare! Ik ha der earder al op wiisd, dat ik de applikaasjekursus Frysk om ûnderskate redenen fierstente licht achtsje. Sj.: Pieter Breuker. "Ferplichte Frysk yn it ûnderwiis? Op Jan Poeps plak!" Yn: *De Pompeblêden*, jrg.50 (1979), nû. 11, s. 172-174; Deselde: "Nochris: Ferplichte Frysk yn it ûnderwiis? Op Jan Poeps plak!" Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 50 (1979), nû. 17, s. 259; Deselde: "Taelbihearsking op twadde plak by ynfieren Frysk yn ûnderwiis". Yn: *Leeuwarder Courant*, 15 septimber 1979, Sneon & Snein-katern, p. 19.
 7. Geartsje van der Duim en Allard de Hoop. "De ynfiering fan it fak Frysk (II)". Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 50 (1979), nû. 14, s. 219.
 8. Ek ien fan 'e beide ûndersikers út noat 7 hat dy ûnderfining: "Hij [Albert Kamer] uitte het vermoeden, dat de eerste lichten cursisten [...] de meest gemotiveerde mensen omvatten. Er blijkt inderdaad sprake van een dalend enthousiasme, moest Geertje van der Duim toegeven." Sj.: "Staat onderwijs echt wel zo positief tegenover Fries?" Yn: *Leeuwarder Courant*, 24-3-1980, p. 9.
 9. Geartsje van der Duim en Allard de Hoop. "De ynfiering fan it fak Frysk". Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 50 (1979), nû. 12, s. 181.
 10. Sjoch O.w. yn noat 6.
 11. O.w. yn noat 9, s. 180.
 12. L. Pietersen. *De Friezen en hun taal: een onderzoek naar de lees- en spreekgewoonten in Friesland en naar de houding ten aanzien van het Fries*. Laverman. Drachten, 1969, p. 141.
 13. Op guon legere skoallen op It Hearrenfean learde wol sa'n 25-35% fan 'e âlden dy't *beide* sels Frysktalich wiene, de bern allinne mar Hollânsk.
 14. Fan 'e earstejiers studinten oan 'e P.A. op It Hearrenfean praten yn 1974 thús meastal 61,5% Frysk, 30,8% Hollânsk en 7,7% dialekt. Sj.: L. Pietersen. *De toekomstige leerkrachten en het Fries; een onderzoek op de Pedagogische Academies en Opleidingsscholen voor Kleuterleidsters in Friesland*. Fryske Akademy. Ljouwert/Leeuwarden, 1974, p. 74-75.
 15. Pieter Breuker. "Romte tusken aerdichheitsje en forlet". Yn: *Leeuwarder Courant*, 10-11-'79, Sneon en Snein-katern, p. 11.

16. Benammen Lieuwe Pietersen hat mear as ienkear op dy needsaak wiisd. Sj. byg.: L. Pietersen. "De jierren '70, in Fryske Renaissance?" Yn: *Philologia Frisica Anno 1978*. Fryske Akademy. Ljouwert, 1979, s. 104.
17. Griffioen/Damsma. *O.w.* yn noat 4, haadstik 2, p. 52-65.
18. Ek de klassegrutte (dy't by Frysk hast altiten lytser wie) spile mei.
19. Pieter Breuker. "Frysk op de p.a.'s: in "angstpsychose" foar de studinten?" Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 49 (1978), nû. 17, s. 265.
20. Dizze ynformaasje haw ik fan kursisten M.U.-Frysk, dy't foar my foar it ûnderdiel didaktyk ûndersyk dêrnei dien hawwe. Ek yn it te ferskinen rapport fan de Kommisje Frysk yn it fuortset ûnderwiis wurdt op it ferskynsel wiisd.
21. *O.w.* yn noat 7, s. 219.
22. *O.w.* yn noat 2, p. 85.
23. It grutste probleem is, dat Frysk net opnommen is yn 'e saneamde basistabellen. Salang't Frysk in fakultatyf fak is, moatte de oeren dêrfoar helle wurde út 'e romte tusken wat de skoalle ferplichte jaan moat en tabedield kriget. Dat potsje moat net allinne Frysk út "betelle" wurde, mar ek oare fakken, byg. Godstsjinst. It hinget op dit stuit alhiel fan direksje en leararen (en eventueel bestjoer) ôf, oft Frysk ek werklik oeren kriget. De praktyk wiist út, dat dêr net folle fan telâne komt.
24. Doe't ferline jier oan 'e P.A. op It Hearrenfean in earstegraads fakatuere foar Frysk ûntstie, wie der - nettsjinsteande trije opropen - net oan in learaar mei dat foech te kommen. It tal persoanen mei in earste- of twaddegraads foech foar Frysk is (tigel) lyts. Fan 1974 o/m 1979 binne 248 tredde-, 29 twadde en 9 earstegraads foegen útrikt (freonlike meidieling fan drs. A. Riemersma, skriuwer fan 'e Kommisje Frysk yn it f.û). Hoewol't krekte sifers ûntbrekke, sil it tal earste- en twaddegraads foegen fan foar 1974 net grutter wêze. Dêrby moat dan ek noch betocht wurde, dat lang net elkenien dy't it foech hat, dat foar it ûnderwiis brûkt.
25. Wim van der Schaaf. "Op Jan Poeps plak? Doch der dan wat oan!" Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 51 (1980), nû. 2, s. 22. In oar foarbyld: "FNP-ster Geeske Krol-Benedictus lei de klam op de mentaliteit, dy't it alderwichtichst is [...]." Yn: "Foarum oer Frysk op p.a. yn Drachten". Yn: *Leeuwarder Courant*, 19-3-'80, p. 23.
26. Yn 1976 is in begjin makke mei it learplan Frysk foar it leger ûnderwiis. Sa't it no liket, sil dat net earder as yn 1982/83 klear wêze. It fuortset ûnderwiis mei syn grut ferskaat oan skoaltypen sil net minder tiid fergje.
27. Adviescommissie voor de Leerplanontwikkeling Moedertaal i.o. *Advies over de SLO-publicatie Naar een leerplan Fries*. Enschede, 1980, p. 12.

28. Yn it yn noat 2 neamde *Naar een leerplan Fries* wurdt hieliten wer tige de klam lein op 'e frijheid fan 'e skoalle om *sels* de doelstellingen foar Frysk fêst te stellen. Ien sitaat: "De vraag of er in het onderwijs in het Fries iets gedaan wordt aan het lezen en/of schrijven van die taal, of dat het verstaan en begrijpen ervan in de eigen situatie voldoende is, moet door elke school zelf beantwoord worden." (p. 4-8).
29. Albert van der Meer. "Ekonomy op syn Frysk". Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 50 (1979), nû. 13, s. 196-197.
30. "De letterlijke tekst van de taak van de commissie luidt:
 - a. de mogelijkheden voor het vak Friese taal (en letterkunde) in het voortgezet onderwijs voor de scholen in Friesland, zoals die onder de huidige wetgeving bestaan, te inventariseren, alsmede de omvang en de wijze waarop van die mogelijkheden gebruik wordt gemaakt en in de praktijk kan worden gemaakt;
 - b. te onderzoeken of het gewenst is, die mogelijkheden te verruimen en op welke wijze dat zou kunnen gebeuren;
 - c. na te gaan of het mogelijk en gewenst is Friese taal (en letterkunde) als verplicht vak in het voortgezet onderwijs in Friesland in te voeren, eventueel zelfs als verplicht eindexamenvak in sommige of alle typen van onderwijs, en zo ja, op welke wijze dat gestalte zou kunnen krijgen;
 - d. hem [de minister fan U.en W.] ten aanzien van een en ander zo spoedig mogelijk schriftelijk te adviseren."
 Sj.: "Friese herkomst is verworvenheid". Yn: *Friesch Dagblad*, 6-10-1979, p. 5.
31. Sj.: o. w. yn noat 15.
32. K. de Jong Ozn. "Friestalige herkomst een verworvenheid". Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 50 (1979), nû. 16, s. 248. Al yn 1975 hat de doetiidske minister fan Underwiis en Wittenskippen, J.A. van Kemenade, op in parsekonferinsje yn Ljouwert oer it ferplichtsjen fan Frysk yn it leger ûnderwiis ek mei klam op it kulturele aspekt wiisd: "It ûnderwiis kin de tael fuortsterkje en forrykje en sa kin it eigene fan de kultuer yn Fryslân better stal krije, sei de minister." Sj.: "It ryksregear en it Frysk". Yn: *Ut de Smidte fan de Fryske Akademy*, 9de jrg. (1975), [nû. 3], s. 3.
33. Ta dy konklúzje komt ek de provinsiale delegaasje dy't yn 1978 op stúdzjereis nei Wales west hat: "Ta beslút. It soe ús in grutte foldwaning wêze, as de Rykskommisje, dy't strak oer it Frysk yn it fuortset ûnderwiis gear moat mei frucht gebrûk meitsje kin fan wat wy hjir oer it ûnderwiis yn Wales gearswile hawwe." Sj.: *Cymru-Wales; in twatalige mienskip, twatalich ûnderwiis*. S.p. [Ljouwert], s.j. [1979], s. 3. Yn "Inkelde konklúzjes oangeande it ûnderwiis" (s. 33-34) skriuwt de delegaasje, dat "de Rykskommisje [...] syn rappor-

taasje foaral net beheine [moat] ta it ûndersyk nei de mooglikheden om it Frysk as fak yn te fieren, mar benammen omtinken jaan [moat] oan de fraach: hoe kin Frysk ek fiertaal wurde by guon fakken.” It opmerklike is, dat ien fan ‘e trije delegaasjeleden, P.W. Pietersen, yn oktober ‘79 ta foarsitter fan ‘e Rykskommisje beneamd is. Hy befellet him dus sels oan om it Frysk ek as fiertaal in plak te jaan, wylst de ministeriële opdracht dy mooglikheid útslút (sj. noat 30).

34. *O.w.* yn noat 33, s. 23-24.
35. E. Glyn Lewis, “The Welsh Language and the System of Education”. Yn: K. Sikkema e.o. *Op ‘e foareker; bydragen oer twatalich ûnderwiis*. Fryske Akademy en Mienskiplik Sintrum foar Underwiisbegeliedingstsjinsten. Ljouwert, 1979, s. 59.
36. Sitearre neffens *O.w.* yn noat 33, s. 23.
37. It ûntbrekken fan faktermen is foar wiskunde wiidweidich (en tige lêsbere) yn dit tiidskrift beskreaun troch H.K. Schippers (H.K. Schippers. “Lykskonkige Trijherne?” Yn: *Us Wurk*, jrg. 6 (1957), s. 31-36.
38. *O.w.* yn noat 29, s. 197.
39. Ek yn it Welsk “binne (noch) net genôch stúdzjeboeken”. Sj.: *O.w.* yn noat 33, s. 26.
40. *O.w.* yn noat 33, s. 26.
41. De plannen om Frysk as fak op Ubbo Emmius te jaan, binne al in jier as tsien âld. Op fersyk fan it bestjoer fan ‘e Stichting Ubbo Emmius hat in kommisje fan ‘e Provinsiale Underwiisried de mooglikheden datoangeande ûndersocht. It programma foar Frysk (as fak) leit klear. Sj.: Provinciale Onderwijsraad van Friesland. *Fries in de lerarenopleiding*. Leeuwarden, 1972. Yn 1975 hat de doetiidske minister fan Underwiis en Wittenskippen al tasein, dat yn 1978 in dieltiidoplieding foar Frysk oan Ubbo Emmius komme soe. Sj.: it twadde *o.w.* yn noat 32, s. 3.
42. Yn Wales giet it ferstean wol, mar it “kreatyf brûken” fan it Welsk falt ôf. Sj.: *O.w.* yn noat 33, s. 24.
43. *O.w.* yn noat 33, s. 25.
44. *O.w.* yn noat 4, p. 5-13.
45. Klaas Bosma en Thijs Radersma. “Fries verplicht, wat zeggen de ouders?” Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 49 (1978), nû. 19, s. 296.
46. Yn 1977 (d.w.s. oardel jier nei’t it yn ‘e kranten stien hie) wist 54,7% fan ‘e âlden net, dat Frysk in ferplichte fak wurde soe, wylst it 52,1% ûnbekend wie, dat Frysk as fiertaal brûkt wurde mocht. Fan ‘e âlden dy’t al wisten, dat Frysk ferplichte wurde soe, hie mar 5,6% dat fan ‘e skoalle fan har bern heard. As men sokke sifers lêst, freget men jin ôf, hoe grut eins de belutsenheid fan âlden en skoalle by it Frysk is. It skermesearjen mei âlderpartisipaasje docht sa wat al te maklik oan. Sjoch foar de sifers: T. Radersma en K. Bosma. “Fries verplicht, wat weten de ouders?” Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 50 (1979), nû. 2, s. 24-25.

47. *O.w.* yn noat 32, s. 249.
48. *O.w.* yn noat 33, s. 24.
49. It is miskien wol goed om der op te wizen, dat eins alle learmiddels der ûnder lestige omstannichheden kommen binne. Benammen doe't Frysk as eineksamenfak tastien waard foar MAVO, HAVO en VWO, moast ynienen en sa gau mooglik lesmateriaal makke wurde (troch leararen dy't op dat mêd gjin of mar in bytsje ûnderfining hiene).
50. "Friese taal (m.a.v.o.) Friese taal en letterkunde (h.a.v.o. en v.w.o.)". Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 41 (1970). s. 99-103.
51. J. Stienstra. *Dat lestige tiidwurd*. 4de pr. AFUK. Ljouwert, 1978. 16 siden. f 1,00.
52. Ik ha der op in oar plak al op wiisd, dat it Frysk struktureel en op alle grammatikale nivo's ferhollânsket. It tal ynterferinsjes is (dus) sûnder ein. Sj.: Pieter Breuker. "De takomst fan it Frysk: standerdisearje of fierder ferhollânskje?" Yn: *Scripta Frisica; tinkbondel foar Arne Spenter (= Us Wurk*, jrg. 28 (1979)), s. 52-57.
53. It lesjaan mei *Olé's/Uli's* is twa kear oer skreaun yn *De Pompeblêden*. Sj. A. Zantema. "Uli's freegje oare wize fan lesjaan". Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 49 (1978), nû. 4, s. 58-59; Lokke Visser-Tabak. "It wurkjen mei uli's". Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 50 (1979), nû. 4, s. 51.

STELLINGEN BY DE LEZING FAN PIETER BREUKER

1. De takomst fan it Frysk hinget net alderearst fan 'e Fryske Beweging, mar fan 'e politike en ekonomyske machthawwers ôf.
2. Frysk op skoalle moat net allinne in ûnderwiiskundich, mar ek in taalpolityk doel tsjinje. Oars sein: it ûnderwiis is in gaadlik en wetlik middel om it Frysk te bewarjen - en as it heal kin - fuort te sterkjen.
3. De kwaliteit fan 'e lessen Frysk yn it leger ûnderwiis kin - oer it generaal - gjin sprekken lije. Benammen de produktive taalfeardigens komt oan 'e krapperein.
4. Frysk moat as fak en as fiertaal yn 'e ûnderbou fan it fuortset ûnderwiis ferplichte wurde. As fak is in minimum fan twa oeren nedich, wylst foar fiertaal minstens it dûbele útlutsen wurde moat.
5. De Rykskommisje Frysk yn it fuortset ûnderwiis moat har opdracht oan de minister werom jaan as har net de romte jûn wurdt om ek adfys oer Frysk as fiertaal út te bringen.
6. By in eventuele ferplichting fan Frysk yn it fuortset ûnderwiis sil rekken hâlden wurde moatte mei navenant - d.w.s. neffens oare fakken rekkene - gâns net-motivearre learlingen.
7. Leararen hawwe in swier berop. Dat jildt foar in learaar Frysk noch mear as foar syn kollega's.
8. By in eventuele ferplichting fan it Frysk yn it fuortset ûnderwiis sil in grut tekoart ûntstean oan leararen Frysk mei in earste- en twaddegraads foech.
9. It meastepart fan 'e learmiddels foldocht op dit stuit al net oan de easken, sawol wat de ynhâld as de foarm oanbelanget. By in eventuele ferplichting sil yn alle gefallen foar it l.b.û.en m.b.û. nij lesmateriaal makke wurde moatte. Fierders sil benammen omtinken jûn wurde moatte oan net-Frysktalige learlingen.

DISKUSJE OER DE LEZING FAN PIETER BREUKER

Foarsitter Alex Riemersma (foar de lêzing:) Pieter Breuker is wittenskiplik meiwurker frysk oan de R.U. te Grins. Dêrfoar hat er seis jier learaar frysk en hollânsk west oan de Ryks-P.A. mei havo-top op It Hearrenfean.

Meijering is it net iens mei Breuker syn karakteristyk fan de didaktyk frysk oan de measte universiteiten. Der is besocht om troch selswurksomens fan de studinten wat op te bouwen. De YSF-konferinsje-1978 oer it frysk ûnderwiis wie helte konkreter as hiel wat fakdidaktyk foar oare fakken. Fierders moat betocht wurde dat de fakdidaktyk frysk in oanfoljend karakter hat njonken en nei de fakdidaktyk fan it kandidaatsfak (in oare germaanske taal). De doktorandus frysk hat normaliter foar twa fakken in ûnderwiisfoech.

P. Breuker: Neist alle (fakdidaktyske) oerienkomsten tusken it frysk en it hollânsk binne der ek gâns ferskillen. It frysk hat foar in part syn eigen swierrichheden (ien foarbyld: it is net genôch as in learling it frysk brûke *kin*, hy moat it ek brûke *wolle*). Dy swierrichheden moat in protte omtinken oan jûn wurde, mear as oant no ta wenst is.

Griffioen: It Akademysk Statút art. 215 skriuwt foar dat elk fak in folsleine oplieding fakdidaktyk ha moat; dus foar it frysk itselde as foar in oar fak. In dûbel ûnderwiisfoech betsjut dus ek twa kear in folsleine didaktyske oplieding. Praktysk sjoen is faaks de algemiene didaktyk gelyk, b.g. foar hollânsk en frysk, mar de fakdidaktyk is hielendal ferskillend.

Feitsma: It Akademysk Statút giet út fan ien ûnderwiisfoech as normale tastân (*Griffioen* ûntstriidt har dat). It is healwiis om by frysk nochris te dwaan wat b.g. by it hollânsk al oan fakdidaktyk dien is en wat ek foar it frysk jildt (en dat is hiel wat). In oanfoljend programma foar frysk is dan reël.

Århammar is der wiis mei dat de grinzer fakulteit spesiale personielsienheden tawiisd hat foar didaktyk by frysk. Dat soe oan de VU ek moatte.

Gorter: Hokker motivaasje foar it frysk kin Breuker de learling biede? Hy neamt net safolle.

P. Breuker: De persoan fan de learaar is belangryk; de taal is in binend elemint; en it frysk moat passe yn it stribjen nei emansipaasje.

Gorter: It liket dochs as is de ferplichting it *doel*. Wy moatte mear sjen nei de sitewaasje fan it frysk. Doel kin de emansipaasje wêze.

P. Breuker: Skriftlik wurdt it frysk net brûkt (brieven, offysjele meidielingen); op skoalle hearsket it hollânsk.

Boersma-van der Mark: It frysk waard by ús op skoalle (Snits) aardich brûkt, mûnling alteast.

Gorter: Dat soe systematysk ûndersocht wurde moatte.

Riemersma: Mûnling frysk, skriftlik hollânsk.

Jongsma: Op 'e Mavo's yn Burgum en Kollum slacht it frysk foar master op. Net skriftlik.

Willemsma syn ûnderfiningen geane mear lykop mei dy fan Breuker. Der wurdt frysk praat as er der by stiet, mar hollânsk as er fuortgiet.

Jellema: Skriftlik brûken fan it frysk is gjin tradysje.

Veeman-Wellinga. By har op skoalle is de posysje fan it (mûnlinge) frysk ek goed. Oer dizze saak moat earst mar ris in ynventarisasje komme om in dúdlik byld te krijen.

P. Breuker: It is in kwestje fan net kinnen *en* net wollen.

Feitsma: Dit giet allegear oer de besteande tastân. Mar Breuker leit sterk de klam op it befoarderjen fan de motivaasje yn it ramt fan de spesifyk "fryske" didaktyk. Hoe befoarderje jo dy motivaasje? En hoe leare jo se om as learaar dy motivaasje oer te bringen? Hoe moat dat konkreet?

P. Breuker hat syn miening datoangeande al jûn en wol dêrom leaver dat oaren dêr wat fan sizze.

Gall: Op 'e middenskoalle op 'e Gerdyk is it frysk as fak oer seis brêgeklassen spraat. 3 of 4 bern kieze yn de twadde klasse it frysk, yn 'e tredde klasse noch in pear. De taalmacht fan it hollânsk keart it frysk op. Yn de twatalige sitewaasje binne wy ferlern. As it frysk konsekwinsjes hat, wine se it gat derút. Motivaasje kin befoardere wurde, troch b.g. sels siswizen op te sykjen.

Willemsma (oer de brêgeklasse): As de bern komme, komt de motivaasje fan de âlden. Op it Bogermankolleezje yn Snits krije de bern yn de brêgeklasse in hollânsk briefke mei oft se ek frysk folgje wolle. De kar foar frysk betsjut foar de learlingen in skoaloere ekstra: de earste of de lêste oere. Skriuwen wurdt net folle (heterogene groep). Hy besiket it frysk aardich te bringen, makket sels wolris materiaal: dya's, knippe, ensfh.; uli's foar differensjaasje. De learlingen komme wer yn de eksamenklassen (út niget of as flechtfak). Wit net krekt hoe't men de learlingen motivearje kin.

P. Breuker: It is by motivaasje krekt as by ferealens: ynienen is it der en dêr kin men dan net sa mûle folle fan ferklearje. It hinget sterk ôf fan de persoan dy't foar de klasse stiet. It frysk op himsels is gjin reden ta grutte motivaasje; men kin it dwaan út belangstelling. In bettere maatskiplike sitewaasje fan it frysk jout in ekstrinsike motivaasje.

Feitsma: Mar no ha ik noch altyd net heard wat de didaktyk bydrage kin oan it oanlearen fan motivaasje.

Griffioen: Motivaasje is in elemint fan gefoel. Trije omstannichheden: 1. minsken leare as se har posityf identifisearje kinne (as se har net ferfele en net bang binne); 2. by normale funksjonaliteit (praktysk belang, niget); en 3. by eigen ferantwurdlikheid fan de learlingen. De didaktyk stiet net mei lege hannen.

Straatsma. Neffens Breuker nimt de motivaasje by de learlingen ta by in gruttere taalmacht, en soe dat by leararen krekt oarsom wêze. Is dat wol sa? De leararen binne no

gauris minder ynteressearre troch it lytse tal oeren foar frysk. It is te min de muoite wurdich om dêr in soad frije tiid oan te besteegjen.

P. Breuker: Maatskiplike brûkberens kin foar de learlingen in ekstra reden wêze om frysk te learen. De trochsneed learaar frysk fielt - foarsafier't ik sjen kin - op dit stuit wol foar syn fak. Dat kin mei de tanimmende wurkleazens yn it ûnderwiis wolris oars wurde: guon leararen sille yn 'e takomst faaks alderearst om it brea foar it frysk kieze.

Hoogeveen: is it dan net in stik emansipaasje as de leararen it frysk op ekonomyske grûnen kieze? Dan soe der ek in neutralere hâlding foar dy "gewoane" leararen frysk oer komme kinne. Se binne dan net mear de idéalisten en don quichottes fan it frysk.

P. Breuker: is it dêr wol mei eins. Mar jo wurde no op jo fryksinnigens ferge.

Riemersma: Mar dy sitewaasje ferdwynt, as it in "gewoan" fak wurde soe.

Århammar: Frysk as fiertaal is haadsaak. Kin dat in brêge nei motivaasje wêze of is dat in yllúzje?

P. Breuker: As de politike wil der is, soe it frysk fiertaal wurde kinne. Dan wurdt it frysk gewoaner.

Ten Hoeve: Der is motivaasje binnen de les en akseptaasje dêrbûten. Troch akseptaasje wurdt it frysk normaler.

Petersen: Hoe kombinearret Breuker it gewoane, normale mei syn stelling dat de learaar ek taalstrider wêze moat?

P. Breuker: Jo moatte it fak ferdigenje omdat it in útsûndering is (20% fan de skoallen jout (wat) frysk). Dat kin oars wurde as it in gewoan fak wurdt.

Hoogeveen: Jo moatte it hollânsk ek ferdigenje.

P. Breuker: Ferdigening is normaal, mar dêr komt foar it frysk noch wat by, men is as learaar frysk suver missionaris.

Feitsma: Yn prinsipe ha frysk en hollânsk deselde motivaasje problemen, mar by it frysk spilet dat sterker. Sjocht ynhâldlik eins gjin ferskil tusken de problemen yn de klasse by frysk en hollânsk, mar guon problemen ha folle mear klam by it frysk.

Ten Hoeve: De problemen yn de klasse binne gelyk, de problemen fan bûten ôf ferskillend.

Gall: As it frysk ferplichte wurdt, wurdt dat noch slimmer.

Ten Hoeve: Wy fiere it frysk earst yn en brûke it dan foar emansipaasje. Oarsom soe normaler wêze.

Boersma-van der Mark (as andert op Petersen en Breuker:) In fryksinnige wiskundelearaar moat it frysk ek ferdigenje, en wiskunde is as fak net in útsûndering.

FOARUMDISKUSJE

Foarumleden:

Foarsitter *H.D. Meijering*;

Hendrik ten Hoeve, learaar ekonomy skoalmienskip “Oostergo” Dokkum; brûkt it frysk as fiertaal;

Piter de Jong, learaar frysk en hollânsk oan in mavo yn Dokkum (jout frysk yn ‘e brêgeklasse, 1 oere wyks);

Piter W. Pietersen, koördinator ynfiering frysk as ferplichte fak yn it leger ûnderwiis;

Willeke Veeman-Wellinga, learares hollânsk en frysk (BLOS (= KLOS) Drachten); frysk is foar alle learlingen in ferplichte fak.

Ten Hoeve konstatearret dat it frysk as fiertaal by him gjin problemen jout. It is krekt as yn ‘e gewoane omgong.

Pietersen: Yn de kommisje foar frysk op ‘e trije middenskoallen waard earst wol wat sjoen yn bi-kultureel ûnderwiis, mar dêr binne se letter fan ôfstapt. Bikultureel ûnderwiis foar frysk soe twa kanten ha: enkulturaasje yn it frysk (fan Friezen) en akkulturaasje yn it frysk (fan net-Friezen). Mar frysk en hollânsk fertsjinwurdigje net twa ferskillende kultueren. Der is mar *ien* (westjeropeeske) kultuer, dy’t belibbe wurdt yn in oare taal. Wy moatte it frysk net identyk meitsje oan folkloare. En de kulturele ferskillen bliuwe beheind ta folkloare. By bikultureel ûnderwiis soe men fryske lessen krije oer aisykjen, skûtsjesilen ensfh. Mar der binne no ek fryske lessen makke oer b.g. popmezyk.

Geale de Vries: Wat is it ferskil mei bi-kultureel ûnderwiis?

Pietersen: Der wurde ek oare ûnderwerpen yn it frysk behannele as allinne de spesifyk-fryske. It frysk as fiertaal hoecht net via bikultureel ûnderwiis.

Straatsma: Op ‘e legere skoallen wurdt it frysk ornaris allinne foar “fryske” ûnderwerpen brûkt.

Pietersen wol it frysk net beheine ta de folkloristyske marzje.

Boersma-van der Mark: Men kin ek út Fryslân wei begjinne en dêrútwei yn de grutte wrâld terjochte komme. In les oer Waad en fûgels begjint by it “fryskeigene” en wreidet him dan út nei in grutter gehiel.

Geale de Vries: De skoalradio giet ek deselde kant út mei programma’s oer fersmoarging, tredde wrâld etc.

P. Breuker freget oan Ten Hoeve oft it frysk as fiertaal gjin swierrichheden jout. Dat liket him raar ta, seker wat it faktechnyske aspekt oangiet.

Ten Hoeve: Yn de klasse gjin swierrichheden. (Ek nij-ynkommelingen rêde har der nei 2 â 3 moanne wol mei). Mar literatuer, proefwurken en eineksamen binne yn it hollânsk, omdat de learlingen sels gjin frysk skriuwe kinne. Dat is in probleem. Skriftlik frysk is mar ynsidenteel. De lear-

lingen leare fryske en hollânske termen. By ekonomy jout de foar in grut part ynternasjonale terminology gjin problemen. By wiskunde sil dat faaks slimmer wêze; dêr besteane mear hollânske termen. Fryske wurden yn dat fak soene “frjemde” wurden wurde.

Ârhammar: De problemen mei fakterminology falle ta. Fakwurden kinne oeren/of omset wurde. Warskôget tsjin fryskeigene nijfoarmingen. Dat jout ek swierrichheden foar net-frysktaligen.

Veeman-Wellinga: Der wurdt oer dizze saak wol wat maklik tocht. By oare fakken binne der grif wol swierrichheden mei de terminology, b.g. by pedagogyk. Hja neamt as foarbyld in wurd as “vouwblaadjes”.

Ârhammar: Dat kin dochs as “tearbledsje” yn ‘t frysk oerset wurde!

Veeman-Wellinga: Dat is sa net: jo kinne “vouwblaadje” wol oersetten yn “tearbledsje”, mar dermei wurdt it noch net brûkt fan de iene dei op ‘e oare, as jo altiten “vouwblaadje” sein hawwe.

Ârhammar: It probleem is dus it yn ‘e praktyk brûken fan omsettingen.

Ten Hoeve fielt foar it stânpunt fan *Ârhammar*. Hy praat net al te dreech frysk: “gewoan” frysk, mei ynterferinsjes. oars giet it eigene ferlern. As de struktueren feroarje, dan komt der fandatoangeande in oare sitewaasje.

Riemersma: Mar dat betsjut it talitten en stypjen fan ynterferinsjes, dy kinne der net mear út, as se ienkear ynboargere binne, ek net as letter de struktueren oars wurde.

Pietersen: Yn Wales bestiet itselde probleem. Welsh as fiertaal mei yn Wales, mar it wurdt net in soad dien. De technyske swierrichheden binne te grut. Earst moat der struktureel ynsjoch yn it ferskil fan sitewaasje komme. Dêrsûnder hat it frysk as fak en fiertaal gjin sin.

Ten Hoeve: Dat is ek it probleem fan de leararen. As wy net yn ‘e klasse begjinne, dan komt der noait wat. Earst it normalisearjen fan it taalgedrach, dan kin de strukturele oplossing komme.

Feitsma: Pietersen hat it oer struktureel ynsjoch, net oer strukturele feroaring.

Pietersen: De tarieding fan de takomstige ûnderwizers op it frysk as ferplichte fak op ‘e legere skoalle is opdroegen oan de learaar frysk, mar it giet de hiele P.A. oan. It transkulturele ûnderwiis (gastarbeidersbern, Molukkers) stiet sintraal, mar de fryske sitewaasje net; de learaar frysk stiet allinne. De P.A. moat ynsjen dat de hiele ynstelling feroarje moat. Technyske oplossingen binne wol te finen mar dy bliuwe oan ‘e bûtenkant.

P. Breuker: Ik ha yn myn lêzing seis arguminten neamd foar de lestigens fan it frysk as fiertaal. As de learaar dan ek noch sels rêde moat foar faktaal en learmiddels, wurdt it neat mei it brûken fan frysk as fiertaal. Hoe moat dat oplost wurde? En wat tinkt Pietersen fan it frysk as fiertaal?

Pietersen: It probleem is de formulearring yn de wet. De wei dêrhinne is in lange wei. By it frysk moatte fernijingseleminten meinommen wurde. By projektûnderwiis b.g. kin it frysk in funksje krije. Dat is foar de learaar minder bedriigjend (edukative ienheden yn middenskoalle). Dêrta sil help fan bûten ôf komme moatte: professionele help foar learplan-ûntwikkeling ensfh.

P. Breuker: Yn it rapport oer it fuortset ûnderwiis moat ek in útstel dien wurde om de kwestje fan de fiertaal yn de wet te regeljen. Pietersen syn idee mei út en troch in projekt lost neat op, is te frijbliuwend. Sa krijt it frysk net in systematysk plak yn it ûnderwiis.

Straatsma: Pietersen syn idee is net yn alle omstannichheden mooglik en is net in strukturele oplossing. Is it net mei Breuker iens dat de fiertaal perfoarst yn 'e wet moat, der soe wol in feroaring fan de eksamen-besluten komme moatte om de kandidaat it rjocht te jaan om yn it frysk eksamen te dwaan, sadat soks net mear fan de eksaminatoaren ôfhinget. Der stiet neat oer de fiertaal yn de wet, dus it frysk mei as fiertaal. De kwestje fan de fiertaal moat yn Fryslân sels oplost wurde.

Ten Hoeve: Der moat al wat oer yn de wet. Sûnder wet kin der maklik in skoatteltsje foar strutsen wurde. In rektor, in dwerse learling kin dwerse kneppels smite; men is ôfhinklik fan de goedgeunstigens fan oaren. In soad leararen fiele har ferplichte om hollânsk te praten yn 'e klasse, ek al prate se oars wol frysk mei de learlingen. Omdat der psychologyske wjerstannen tsjin it frysk yn 'e skoalle binne, is it nedich dat de wet seit dat it frysk talitten is. In projekt mei frysk is goed foar de learaar, mar slim en stikwurk.

P. de Jong: Leararen dy't frysk prate wolle, moatte marris begjinne.

Straatsma: As de wet frysk allinne mar tastiet, kin it "bevoegd gezag" der noch it near op lizze. In rjocht foar de learaar om frysk te brûken soe yn striid wêze mei tsjinwurdige opfettings oer ûnderwiis.

Pietersen praat net as foarsitter fan de kommisje Frysk yn it fuortset ûnderwiis, mar as persoan. Hy hat in metoadyske wei wiisd om te kommen ta gewoan brûken fan it frysk. Dy projekten binne in oanrin ta mear gebrûk en ta in formulearring yn de wet. Want dy is nedich. Mar wy moatte derfoar klear wêze, foartiid oefenje, b.g. op it stik fan de fakterminology. Giet der neat foarôf oan de wetlike formulearring, dan is dat in slimme bedriging.

P. Breuker: De formulearring fan Pietersen is te passyf, te ôfwachtsjend. De kommisje moat sizze: sil it frysk doel ha, dan moat dat en dat dien wurde. Der moatte no al b.g. learmiddels en learplannen taret wurde.

Pietersen: Al foar't de wet der is moat der wat dien wurde. Yn Wales is de wetsformulearring in lege formule bleaun.

Meijering: Mar yn Wales is it taalferskil grutter, en dêrmei faaks ek de fiertaalproblemen. It frysk is foar net-

Friezen makliker te ferstean as it welsh foar net-welshpraters.

Ten Hoeve: Der binne hjir amper learlingen dy't it frysk net ferstean kinne.

Pietersen: Der binne ek oerienkomsten. Wales is ús in stap yn it foar. Sjoch it Wales-ferslach (500 eksemplaren, ferspraat troch de provinsje).

Boersma-van der Mark: Is in frysk eksamen tastien?

Ten Hoeve: Jawol, mar de learlingen kinne net frysk skriuwe.

Gorter: Mar as it mei, wa docht it dan? Wat is de oantrún ta in frysk eksamen? De needsaak is hiel lyts.

Ten Hoeve: Nedich om de saak op gong te bringen.

Sytske de Vries: Hoefolle leararen brûke it frysk as fiertaal?

P. de Jong: 1 à 2 fan de 30 frysktalige leararen op syn skoalle.

Pietersen: By praktykfakken yn it beropsûnderwiis is frysk praten hiel gewoan.

Sytske de Vries: Is der oerlis oer de faktermen?

Ten Hoeve: Nee, mar dat sil op en doer al moatte. Mar it frysk as fiertaal kin no ek al. Gewoan dwaan. By de wiskunde is it slimmer en is oerlis dus needsaakliker.

Willemsma: Gewoan dwaan by frysk as fiertaal jout en itiget in soad flaters (ynterferinsjes). Dêr wurde de problemen by de lessen frysk grutter fan.

Ten Hoeve stiet gjin ûnfersoarge frysk foar. Mar it frysk as fiertaal moat der net om oergean.

Veeman-Wellinga: It is net sa maklik om ôf te praten: "wy sizze tenei fan "tearbledsje""

Århammar: Der moat arbeide wurde oan wurdlisten mei nomenklatuer (Taalkundich Wurkferbân).

Straatsma sjocht mear yn it oersetten fan goede skoalboeken yn it frysk. Der hearsket in grutte taalûnmacht by de leararen. De learare-oplieding is in "Fremdkörper": by maatskippijlear b.g. soe de stof mear tichteby socht wurde moatte.

P. de Jong: It iene hoecht it oare net út te sluten; der soene wurdlistjes en boeken komme kinne foar de ferskillende skoalfakken.

Willemsma: Foar it frysk as fiertaal moat der goed, didaktysk ferantwurde lesmateriaal makke wurde. Mei de kwaliteit dêrfan soene wy foaroprinne moatte. Dêr binne frijstelden foar nedich.

Mejering: Ien of twa metoaden foar alle fryske skoallen?

Ten Hoeve: Willemsma idealisearret wat. Sa fier binne wy noch net, wat de learmiddels oangiet. It taalgebrûk fan de leararen sels is net goed, mar wy moatte dochs mar begjinne. Dan blykt ek it ferlet fan in oplieding frysk.

Willemsma: Mar in learaar docht it makliker as der goede learmiddels binne.

Gorter: Wat moat de posysje fan it frysk as fiertaal wêze? Hokker doel stribje wy nei?

Ten Hoeve: In ientalige middelskoalle is net te realisear-

jen. Op ‘e middelskoalle soe, lykas yn de provinsje, elk syn eigen taal brûke moatte. Frysktalige leararen prate frysk. En dat soe ek yn it skriftlike moatte. *Veeman-Wellinga*: Mar it probleem wat it skriftlike oangiet is dat de learlingen net frysk skriuwe kinne. Dat bringe jo harren yn jo oerke “fak frysk” ek net sa gau by, dat se it op it winske nivo brûke kinne. Se skriuwe hollânsk, en dan kinne de eksamens dus ek net yn it frysk.

Ten Hoeve: It provinsiaal belied is rjochte op homogene twataligens. De taak fan it fak frysk is om genôch behearskingsmooglikheden foar it frysk te jaan, ek skriftlik.

Riemersma: Mar ek nei 1986 bliuwe wy mei de analfabeten sitten.

Ten Hoeve: Op ‘e legere skoalle is in differensiearre, legere doelstelling wat de taalbehearsking oangiet; op ‘e middelskoallen moat de skriftlike behearsking ek as doel steld wurde.

Boersma-van der Mark: Leararen dy’t gjin flaters meitsje wolle/doare, wolle boeken dêr’t se op te seil gean kinne, ek wat de taal oangiet.

Straatsma leaut net oan skoalboeken yn it frysk dy’t better binne as de hollânske. Faaks soe men ynearsten boeken oersetten kinne en yn ko-produksje mei de hollânske boeken útjaan (eventueel mei lytse feroaringen).

Meijering: It measte ferlet is der fan fryske boeken foar de frjemde talen, want dêr hat de fiertaal konsekwinsjes foar de methoade as gehiel.

Willemsma: Der komt in fjouwerjierrich programma foar ekonomy op ‘e Mavo. Dat wurdt ferplichte. It SLO-materiaal moat liede ta hollânske útjeften. Dêr moat ek tagelyk in fryske útjeft fan komme.

Ârhammar (oanslutend op Meijering:) It ingelsk soe bêst via it frysk oanleard wurde kinne.- It fuortset ûnderwiis hinget ôf fan it leger ûnderwiis. Nei 6 jier legere skoalle soene de bern frysk skriuwe kinne moatte. Hoe moatte wy oan mei de net-native speakers? De klasse soe by it leger ûnderwiis yn twa groepen ferdield wurde moatte.

P. Breuker: Dat soe ek by it fuortset ûnderwiis moatte.

Eisma: Alle skoalle- en gemeentebestjoeren kinne it eigen programma foar frysk fêststelle. De measten stelle it skriuwen net as eask.

Gorter: It fuortset ûnderwiis hinget gear mei it leger ûnderwiis. De strategy wurdt sa in kwestje fan de hin en it aai. Der moat op alle nivo’s begûn wurde, en systematysk. De earste fraach is: wat wol ik mei dat fak? Folsleine lykweardigens fan frysk en hollânsk is net genôch as doel. It frysk moat beskerme wurde. Dy beskerming moat barre troch in wetlik ramt en it ynsjoch moat groeie. Der binne feroaringen nedich yn de wet en yn de mentaliteit.

Meijering: In learmiddel is in stikje wurk yn dy rjochting.

P. Breuker: It frysk yn it ûnderwiis is net alderearst in ûnderwiiskundige kwestje, mar in politiken-ien. It giet derom wat jo mei it frysk yn ‘e maatskippij wolle. Dêr hinget it plak fan it frysk yn it ûnderwiis fan ôf.

Ten Hoeve nimt ek syn útgangspunt yn de polityk. Sjoch it Tuskenrapport fan de provinsje: it frysk moat as mearderheidstaal mear de klam ha, en it ûnderwiis moat de lykweardigens mooglik meitsje. Der moatte dúdlike doelstellingen en easken formulearre wurde om de provinsje stipe yn 'e rêch te jaan. Ek yn de eigen rûnten binne der noch tefolle minsken dy't it frysk leaver yn de frijbliuwende sfear hâlde om tsjinsten ôf te warren. Yn ferbân mei dy lykweardigens kin it fuortset ûnderwiis yn it frysk net frijbliuwend wêze en dat moat stadichoan trochsiperje. Mar kinne wy dat der no al troch krije yn Fryslân? *Gorter* achtet de lykweardigens fan Ten Hoeve net genôch. Foar emansipaasje is miskien wol positive diskriminaasje nedich.

Ten Hoeve achtet rommere útgangspunten as dy yn it Tuskenrapport op dit stuit polityk net mooglik. Foar himsels meie se bêst rommer.

Gall: Wy moatte net ôfwachtsje dat der op in beskaat punt begûn wurdt. Yn de taalpolityk moatte wy op alle mêden tagelyk begjinne (polityk, sosiologysk ensfh.).

Ph.H. Breuker hat wolris wat ôfwizend foar de beweging oer stien. Mar: Fryslân frysk liket him in reële doelstelling. Dat hâldt yn de beheining dat men bûten Fryslân mei it hollânsk rekkenje moat. De behearsking fan it frysk skriuwen is net bêst, mar dat kin troch oefening en brûken stadichoan better wurde. Ek de behearsking fan it hollânsk is nammers lang net yn oarder. It hollânsk moat ek by oare fakken as fiertaal befoardere wurde (sjoch *Moer*, it tydskrift fan de VON).

Veeman-Wellinga: It frysk hat in ûngeunstiger begjinsitewaasje; dêr reitsje de learlingen yn wei. Se binne wend om yn it hollânsk te skriuwen. Men kin wol sizze "skriuw mar raak", mar dat doare se ornaris net. Har learlingen mei mavo-oplieding ha grutte swierrichheden mei it oanlearen fan it staveringsysteem (foarsafier't der dan by de fryske stavering praat wurde kin fan systeem), en kinne it frysk skriftlik dus min brûke op it nivo dat nedich is. Op havo en vwo lykje se dat better te kinnen.

P. de Jong: Leaver bryk frysk as gjin frysk. Dat kin op 'e Blok ek. As se frysk ûnder eagen krije, wurdt it njonkenlytsen wol better.

Feitsma: Wat is ús doelstelling eins? En moatte wy dy yn etappes oanjaan of ek "de" doelstelling dúdlik proklamearje? Nei de oarloch waarden de fryske easken folle leger steld. Twataligens betsjutte doe: minder radikaal foar it frysk wêze. Hja hat sels yn 1972 in (hollânsk) stik yn de LC skreaun ta ferdigening fan de ferplichting fan it frysk op 'e legere skoalle mei de klam op 'e differensiaasje neffens de foarkennis fan de learlingen. Mar is in doelstelling dy't boppe de lykweardigens útgiet, polityk te ferkeapjen en minsklik te rjochtfeardigjen? It frysk is wol in mearderheidstaal as memmetaal, mar net wat it tal gebrûkssitewaasjes oangiet.

Ten Hoeve: Lykweardigens is polityk en minsklik in maksim-

mum. De lykweardigens is by de provinsje kwantitatyf: der wurdt andere yn it frysk op fryske brieven. De fraach is mar: hokker ynhâld lizze jo yn lykweardigens?

Straatsma: De lykweardigens kin maksimaal ynterpretearre wurde; moat ta utering komme yn de ferdieling fan oeren en fakken. It wiist wat dat oanbelanget mei it frysk as fak net sa bêst. Dat guon learmiddels net omstavere binne yn 'e Steate-stavering, is mei sin dien. Dy wiene neffens de leararen minder gaadlik foar it skoalle-ûnderwiis. It frysk stiet as memmetaal yn 'e eksamenprogramma's. It is gjin twadderangs-eksamenfak foar net-Friezen. Der is in sintraal skriftlik eksamen. Frysk is gjin eksamenfak op ferskillende nivo's, en moat dat ek net wêze.

P. Breuker: Der binne (grutte) nivoferskillen tusken de learlingen oan it begjin. Dy wurde yn 'e rin fan 'e kursus wol wat lytser, mar hielendal ferdwine dogge se net. Dat kin ek net: de net-frysktaligen krije net mear oeren as de frysktaligen. Dochs meie de besteande ferskillen gjin reden wêze ta twa of mear soarten fan eineksamens. It eineksamen soe dêrmei devaluearje en it frysk soe der foar de trochsneed learling net oantrekliker op wurde.

Ten Hoeve: It frysk hat minder oeren as it hollânsk. Frysktalige learlingen krije in grut part fan wat by "memmetaalûnderwiis" heart, by it fak hollânsk. Ek by in eventuele ferplichting foar frysk krijt it dus net it nivo fan memmetaal-ûnderwiis.

Yn syn slútwurd konstatearret foarsitter Meijering mei foldwaning dat dizze konferinsje feitlik alhiel yn Grins taret is.

YSF-foarsitter Geart de Vries slút de konferinsje.

LIST FAN DIELNIMMERS YSF-KONFERINSJE 1980 OER DIDAKTYK*

1. P. Andela. Julianastrj. 35, Balk.
2. prof. N. Århammar. Frysk Ynstitút. Westersingel 28-30, Grins.
3. Atze Bakker. Hoytemadyk 4, Aldegea (W.).
4. F. Bloem. Fabrykswei 7, Tsjom.
5. A. de Boer. De Tsjotter 21, Grou.
6. Atty de Boer. Worp Tjaardastr. 89, Snits.
7. Atsje Boersma. De Terp 30, Wergea.
8. drs. Anne Boersma-van der Mark. Welfingstrj. 30, Wynjewâld.
9. D. Boomsma. Buorren 50, De Rottefalle.
10. drs. Pieter Breuker. Frysk Ynstitút. Westersingel 28-30, Grins.
11. K. Breuker-van der Eems. Aengwilderw. 333, Tsjalbert
12. K. Dantuma, De Gealannen 5, Ljouwert.
13. drs. Siebren Dyk. Helenastr. 98, Ynskedee.
14. D. Eisma, Meijerwei 114, De Knipe.
15. R.A. Faber, Zwenkgras 29, Ljouwert.
16. prof. Dr. A. Feitsma, Ofd. Frysk fan de Vrije Universiteit. De Boelelaan 1105, Amsterdam.
17. L. Flapper. Gr. Rozenstr. 80, Grins.
18. Y. Fopma. Tsjonger 2, Drachten.
19. B. Gall. Singel 18, Beetstersweach.
20. Harm van Gelderen. De Warren 30, De Jouwer.
21. drs. D. Gorter. Fryske Akademy. Doelestrj. 8, Ljouwert.
22. drs. J. Griffioen, Nederlands Instituut. Gr. Kruisstr. 2/1, Grins.
23. J. Haitsma-van der Meer. Holdingawei 61, Feinsum.
24. J. Hoekstra. Billitonstr. 74, Grins.
25. drs. H. ten Hoeve. Langgrousterw. 18, Easternijtsjerk.
26. Tytsje Hofstra. Nijlânsdyk 60, Ljouwert.
27. Theun Hoogeveen. Weperpolder 12, Easterwâlde.
28. drs. G. Jelsma. Fryske Akademy. Doelestrj. 8, Ljouwert.
29. J. de Jong. Frjentsjerterfeart 26, Snits.
30. P. J. de Jong. De Skâns 7, Dokkum.
31. W. de Jong. Suderdwersfeart 36, Drachten.
32. J. Jongsma. Lauermanstrj.53, Burgum.
33. F. Kloosterman-Fink. Frisiasingel 37, Burgum.
34. A. Lesterhuis-Okkinga. De Hammeringen 33, Bitgummûne.
35. Willy van der Meer. Helenastr. 98, Ynskedee.
36. B. van der Meer-Stavenga. Hege Wier 10, Goaiïngea.
37. Jeltsje van der Mei. Miedkamp 12, Menaam.
38. Douwe van der Meulen. Nieuwe Batavierstr. 11-2, Amsterdam.
39. prof. dr. H.D. Meijering, Ofd. Frysk fan de Vrije Universiteit. De Boelelaan 1105, Amsterdam.
40. A. Miedema-Tjallema. De Skou 20, Grou.
41. Saepke Minnema. Troelstraw. 179, Ljouwert.
42. K. v. Netten-Visser. Molestrj. 30, Wâldsein.
43. W. Noordhuis, Wildingheleane 1, Wûns.
44. Beart Oosterhaven. Achlumerwei 3, Hitsum.

45. drs. Adeline Petersen. Haedstrj. 40, Feanwâlden.
46. Tineke Piersma. H.W. Mesdagstr. 18A, Grins.
47. P.W. Pietersen. Lysterstrj. 7, Ljouwert.
48. drs. A. Riemersma. Kloosterstr. 12, Grins.
49. Prof.dr. B. Sjölin, Kwikstaartweg 11, Paterswolde.
50. Wyske Slager. Pioenstrj. 17, Ljouwert.
51. Rein Smilde. Stratinghw. 60, Grins.
52. Jacobus Smink. Beamkamp 4-6, Sondel.
53. B. Stegenga, Ropta 23, Drachten.
54. S. Sterk. Boeierstr. 8, Snits.
55. Doete Stienstra. Alde Ringwei 3, Hijum.
56. drs.R. Straatsma. AFUK, Ossekop 11, Ljouwert.
57. Sieb Stroosma. Leechlân 32, Warten.
58. drs. W. Veeman-Wellinga. E.M. Beimastr. 46, Eastermar.
59. Th. van der Veen. Kwartel 13, Dokkum.
60. Tsjerk Veenstra. De Poel 2, Burgum.
61. J. Veldstra. Jakkele Weidemastr. 10, St. Anne.
62. A.R. Visbeek-Sijens.V. Burmaniastrj. 21, Rinsumageast.
63. Willem Visser. Brits 5, Easterbierrum.
64. Geale de Vries. Ikesingel 90, Drachten.
65. Geart de Vries. Ganzevoortsingel 14B, Grins.
66. J. de Vries. Camminghastr. 12, Frjentsjer.
67. J.W. de Vries. Splitting 172, Drachten.
68. S. de Vries. Jollenstr. 14, Snits.
69. J. de Vries-Drayer. Vondelstr. 26, Ljouwert.
70. Douwe Willemsma. Hearedyk 37, Itens.
71. J. Ykema. De Tsjotter 12, De Jouwer.
72. G.v.d. Zwaag, Lyclama à Nijeholtlean 1, Beetstersweach.
73. Friesch Dagblad.
74. Leeuwarder Courant.

*) Oan de diskusje hat inkeldris ien meidien waans namme 't net op dizze list foarkomt, om't er/se him/har net foar de konferinsje oanjûn hie.